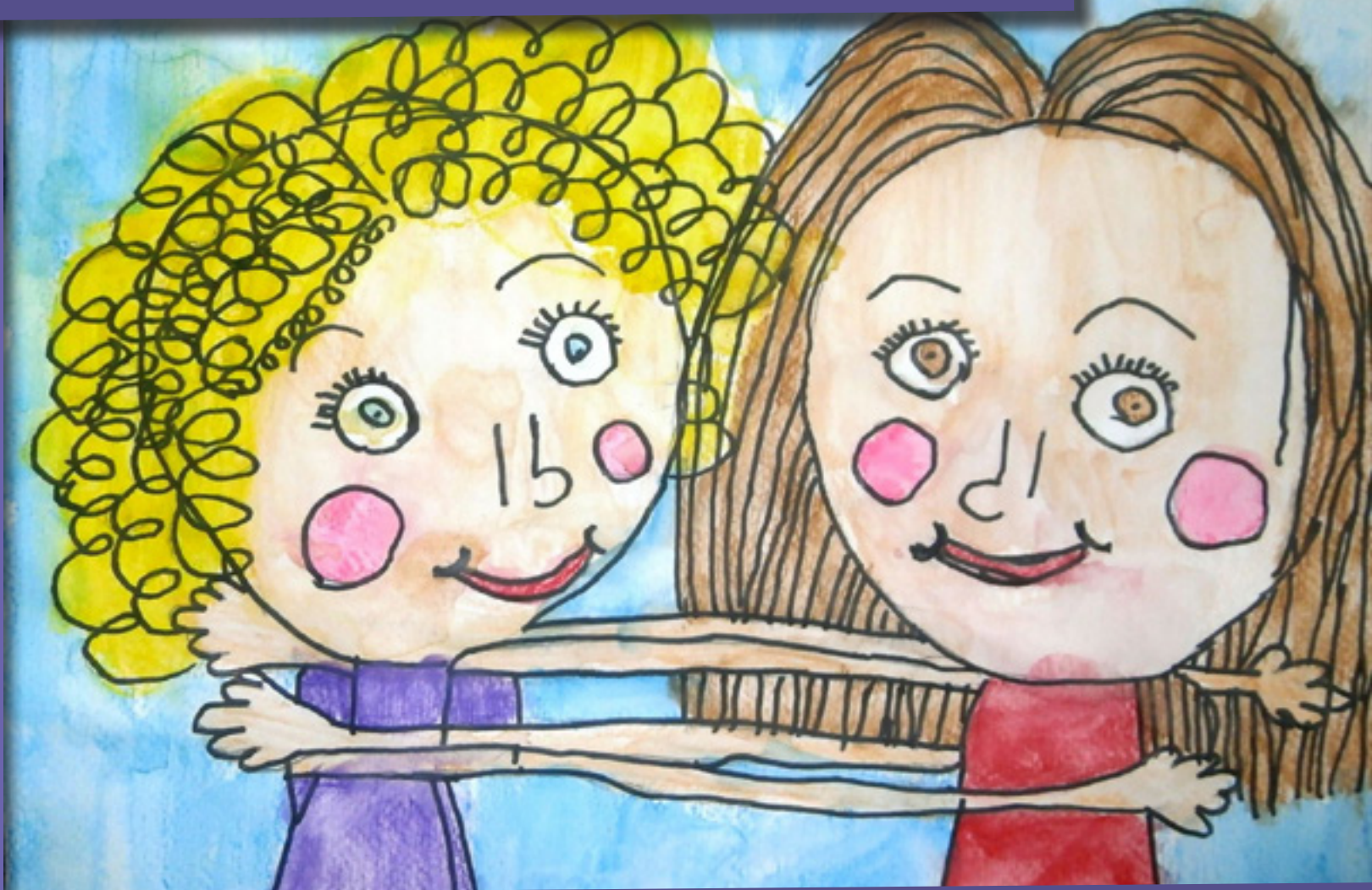

LJUBAV I KAKO JE VIDE DJECA

Učiteljski
fakultet
Sveučilište
u Zagrebu
2023.

ANTONIJA BALIĆ, TOMISLAV KRZNAR, SMILJANA NARANČIĆ KOVAČ, JELENA VIGNJEVIĆ, ADRIJANA VIŠNJIĆ JEVTIĆ, MARIJANA ŽUPANIĆ BENIĆ

LJUBAV I KAKO JE VIDE DJECA

ANTONIJA BALIĆ, TOMISLAV KRZNAR, SMILJANA NARANČIĆ KOVAČ, JELENA VIGNJEVIĆ, ADRIJANA VIŠNJIĆ JEVTIĆ, MARIJANA ŽUPANIĆ BENIĆ

Učiteljski fakultet
Sveučilište u Zagrebu, 2023.

NAKLADNIK

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Savska cesta 77
www.ufzg.hr

ZA NAKLADNIKA

prof. dr. sc. Siniša Opić

GLAVNA UREDNICA

prof. dr. art. Antonija Balić

RECENZENTI

doc. dr. sc. Branimir Mendeš
doc. dr. sc. Anita Rončević

LEKTURA

Božica Vučić, prof.

KOREKTURA

Antonija Balić

GRAFIČKO OBLIKOVANJE

Mario Rogić

E-IZDANJE

Knjiga je objavljena uz novčanu potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske
ISBN: 978-953-380-009-7

Ilustracija na naslovnici, Tara Leverić, *Prijateljska ljubav*, DV Čira, Čira

SURADNICI

DJEČJI VRTIĆI KOJI SU SUDJELOVALI U PROJEKTU

DV Poletarac, Zagreb; DV Špansko, Zagreb; DV Leptir, Zagreb; DV Sunčev sjaj, Zagreb; DV Trešnjevka, Zagreb; DV Vrapče, Zagreb; DV Iskrice, Zagreb; DV Dječja Igra, Zagreb; DV Različak, Zagreb; DV Potočnica, Mala Subotica; DV Zeko, Trnovec Bartolovečki; DV Zvončić, Nedelišće; DV Varaždin, Varaždin; DV Dječji svijet, Varaždin; DV Čira-čara, Varaždin; DV Malo drvo, Varaždin; DV Sveti Nikola, Belica; DV Čarolija, Maruševac; DV Bubamara, Gornji Kneginac; DV Bedekovčina, Bedekovčina; DV Konjščina, Konjščina; DV Cipelica, Čakovec; DV Suncokret, Strahoninec; DV Bubamara, Donja Stubica; DV Sisak Novi, Sisak; DV Cvrčak, Virovitica; DV Petrinjčica, Petrinja; DV Suncokret, Slatina; DV Radost, Novska; DV Lekenik, Lekenik; DV Crvenkapica, Ilok; DV Đakovo, Đakovo; DV Grlica, Bilje; DV Kockica, Lipik; DV Mali Princ, Dalj; DV Maslačak, Belišće; DV Maza, Valpovo; DV Medenjak, Vinkovci; DV Regoč, Tenja; DV Stribor, Osijek; DV Stribor, Vinkovci; DV Vrapčić, Tenja; DV Vinkovci, PO Stribor, Vinkovci; DV Vinkovci PO Vladimir Nazor, Vinkovci; DV Vukovar, PO Mitnica, Vukovar; DV Bregunica, Novo Virje; DV Videk, Brdovec; DV Ciciban, Velika Gorica; DV Igra, PO Kloštar Podravski; DV Izvor, Samobor; DV Igra, Koprivnica; DV Igra, PO Leptirić, Hlebine; DV Igra, PO Rasinja; DV Križevci, Križevci; Dječji vrtić Vandela Božićković, Hvar; Dječji vrtić „Šareni Leptirić“, Solin; Dječji vrtić „Bosiljak“, Primošten; DV Sisak Novi, Sisak; DV Sisak Stari, Sisak; DV Suncokret, Slatina; DV Cvit mediterana, Split; DV Mali Princ, Osijek; DV Cipelica, Čakovec; DV Bosiljak, Primošten; DV Bakar, Bakar; DV Crvenkapica, Poreč; DV Dado, Pula; DV Girice, Cres; DV Radost, Crikvenica; DV Rijeka, Mavrica; DV Rin-Tin.Tin, Pula; DV Opatija, Opatija; DV Topolino, Rijeka; DV Maslačak, Pula; DV Tičići, Novigrad; DV Mali Princ, Rijeka

DJECA KOJA SU PROMIŠLJALA LJUBAV KROZ LIKOVNI IZRAZ

Dorian Tizaj, Ema Grašić, Ena Horvat, Erin Vrbanc, Eva Mlinarić, Greta Zamuda, Ida Držanić, Izak Kovačić, Magdalena Horvat, Naomi Branović, Niko Lacković, Tea Tkalec, Tia Čep, Simona Dubovečak, Ela Međimurec, Klara Perhoč, Nina Medlobi, Matej Fegeš, Bartol Cepanec, Niko Šimek, Adela Belcar, Melani Korpar, Nika Ljubek, Mija Dubovečak, Eva Posavec, Lara Biškup, Leda Mlakar, Korana Šimić, Zoran Štuhec, Filip Grgurić, Tara Leverić, Barbara Meštrić, Lukas Požgaj, Eva Antolić, Laura Stančin, Leon Kolenko, Marta Kranjec, Ella Dreven, Veronika Ban, Amalija Regina Tušek, Jakov Rihtar, Jana Novosel, Lana Smrekar, Ema Žegrec, Manuel Čukelj, Dora Čehulić, Lorena Ocvirek, Lara Cerinski, Borna Ivanec, Eva Špoljar, Karlo Pale, Luka Božić, Josip Kurtoić, Mislav Korpar, Jakov Košutić, David Čepek, Lovro Hadina, Gabriel Jašić, Luna Čukoić, Lovro Loborec, Jakov Picek, Danijel Žugec, Nika Mikleušević, Diana Sremec, Ela Kozar, Dora Barušić, Laura Smilović, Filip Dolar, Maša Mlinarić, Dalia Bistровić, Karla Lacković, Jan Lajtman, Katja Zlatarek, Jan Toplnjak, Kevin Kabek, Ema Vidović, Petar Pleh, Greta Pejić, Lucija Lisak, Adrian Znika, Helena Lisak, Nika Brlobuš, Lovro Ovničević, Anja Dolenec, Petar Rosandić, Josip Miheličnik, Franka Škrapec, Toni Glavan, Dora Markotić, Mia Boršić, Filip Zadro, Jano Vukelić, Matej Cvetković, Vita Doroda, Andrej Georgiev, Karolina Matošević, Flora Samahodaj, Leonarda Lukačević, Lav Hranjec, Frane Pongrac, Iva Duhović, Matija Ivančić, Fran Javorić, Damian Plahutar, Dominik Krsnik, Josip Ptić, Noa Čičin, Ante Munivrana, Gabrijela Jovanovac, Mak Mehdin, Patrick Franjić, Sofia Beg, Mirza Vnućec, Zvonimir Rehak, Filip Dobrota, Gabriel Tkalec, Lucas G. Ordanić, Svjetlana Babić, Tajana Babić, Nikola Babić, Jakov Lukanec, Karlo Šadek, Klara Kovačević, Laura Cik, Sara Sabolić, Tea Čordašev, Doris Klinčić, Franko Maričević, Klara Jakovina, Leon Škorić, Nika Svalina, Petra Balog, Tina Dubravec, Tin Ivanković, Valentina Iveta, Zoa Prelčec, Ameli Stella Kaurić, Andrija Burk, Anita Azinović, Anri Dević, Antonio Kudlek, David Šaban, Dora Kliček, Dora Lipšinić, Dora Paić, Eva Ivković, Franko Mlinarić, Gordan Lučić, Katarina Karas, Klara Vađić, Lana Jambrišak, Leon Tomić, Lorena Bilanović, Lucija Švabenic, Marko Mijatović, Tomislav Matić, Toma Šebek, Veronika Matić, Zara Brekalo, Anabella Forko, Magdalena Randelj, Nika Erhatic, Vinka Grguljaš, Ana Pecotić, Diego Huđek, Dominik Kuharić, Dora Kruljac, Gabriel Štengl, Lea Vego, Leona Koščica, Lucija Pehar, Luka Sekić, Mia Koletić, Mia Noršić, Morea Martinaj, Rudi Vukelić, Ana Košuta, Erna Slavetić, Merijem Susak, Stella Vurovec, Noa Petričević, Leon Marinić, Loreta Kovačić, Paula Besednik, Petra Tisanić, Stella Bratovščak, Petar Crnogorac, Ana Kurpez, Ana Muli, Arian Kraljić, Bruna Korša, Dino Đurec, Elizabeta Pečarić, Ena Martinac, Ivano Podgajski, Jana Žličar, Jana Mateković, Lovro Prepolec, Luka Sokač, Mark Lendl, Sara Orejaš, Sofija Kučar, Ivan Ćurin, Roza Boellaard,

Naomi Poznanović, Bianca Armić Sponza, Kosta Barbarić, Rita Karković, Roza Novak, Korina Kodžoman, Zita Radojčić, Petra Svetina, Nika Ravlić, Luna Paduan, Benedikta Miličić, Helena Harriet Bloch, Marieta Visković, Flora Dujmović, Dominik Dujmović, Lana Kokal, Ivan Budrović, Filipa Jurić, Marino Kuzmanić, Antonia Novak, Leon Visković, Kate Dujmović, Sara Tudor, Laura Marušić, Luce Perišić Pensa, Ana Valešić, Leda Martić, Sara Barić, Katja Šolaja, Ivan Pušić, Damjan Marin, Ela Čurčija, Nela Crnobrnja, Hela Javornik, Iva Pejaković, Marija Grgos, Jona Vekić, Hana Nimš, Adin Čarkić, Leon Utješinović, Vito Knežević, Hana Markulin, Ema Grabić, Noemi Ivković, Mila Jakelić, Lana Nađaković, Dora Komes, Ema Blinja, Elija Štrbac, Fabian Ramušćak, Maruška Roksa, Nika Bodlović, Tara Rac, Anamarija Matišić, Vanesa Mikolić, Miriam Brzica, Ivona Baro, Matko Bulava, Mark Hrženjak, Elena Stipanović, Filip Spahić, Lovro Kovačević, David Blagojević, Una Grbeša, Lucija Požega, Zara Knjas, Remi Dragić, Emili Norković, Margareta Požega, Roko Sanader, Patrik Pucović, Maja Dražetić, Mia Stjepić, Rita Petričević, Viktor Robić, Nika Šimović, Katja Čosić, Dominik Hasanagić, Ileana Bukvić, Marin Čović, Eva Holsinger, Sara Horvatić, Barbara Gerić, Ivona Dražetić, Lora Štajdohar, Marijana Petrović, Borna Dobranić, Sara Čanadi, Stela Borovec, Mila Mutvar, Franka Petran, Filip Medved, Magdalena Potočnjak, Luka Kralj, Ana Plevnjak, Liam Lesjak, Ida Lajtman, Gita Panić, Martin Slamek, Tia Gabaj, Filip Pintarić, Mila Šarić, Benjamin Benč, Mila Lesjak, Nevla Haler, Mia Pavlic, Vito Toplek, Tena Horvat, Erik Močnik, Mark Šarić, Paula Krajačić, Matija Mikac, Jessica Ignac, Amalija Jeđud, Paula Tošić, Mia Dolar, Ian Radek, Stela Mesarić, Greta Janković, Mia Sofia Veselko, Maša Kozjak, Neo Povodnja, Andrija Vrbanc, Rita Čirijak, Katia Brusić, Lena Užar, Dorijan Jevnik, Marlena Vičević, Ivano Marohnić, Marin Ljubas, Frane Morić, Loren Maras, Karlo Doričić, Rene Rugaš, Mia Komadina, Vid Bradanović, Mia Bogičević, Ivan Večerina, Rafael Giorgolo, Kristijan Kopajtić, Aron Halasz, Lorena Knez, Ajna Račić, Adna Pjanić, Lucas Buneta, Matija Barac, Milla Vojnović, Lucija Udovičić, Nika Bojčetić, Nina Dika, Vita Vukić, Vito Pilaš, Helena Perić, Matija Janković, Lea Jovanović, Leona Delač, Michelle Oršolić, Petra Dmiovic, Lea Berbakov, Ena Banjac, Ema Bilela, Mila Deskar Udovičić, Sofia Ezgeta, Luna Paulović, Vana Prpić, Jana Rakovac, Anja Šalja, Aurora Škifić, Nina Volarić, Virna Vozila, Mauro Cvitan, Nika Ilisić, Natali Pavlović, Leni Negovetić, Vid Kolega, Agata Negovetić, Marin Biondić, Dominik Čičić, Emi Delić, Lorena Gojević, Sajra Gračić, Noemi Grgurić, David Kirinčić, Antonio Klobučar, Andrej Maruna, Emina Mušija, Aristeja Pelicarić, Roko Simonetti, Iva Udovičić, Loris Sušan, Adriano Štefanić, Natali Grgurević, Maro Antonio Kovačić, Ines Ilić, Noa Andreašić, Samuel Kmet, Petra Rakamarić, Karla Rakamarić, Liliana S. Ferenac, Kevin Piškor, Eva Babić, Anja Rumin, Nea Marlenne Pila, Nika Aščić, Karlo Vorić, Kevin Piškor, Boran Savić Yildiz, Ivano Šimunac, Sara Višnić, Boran Savić, Tin Radulović, Dora Valentić

KUĆA LJUBAVI

SADRŽAJ

11	PREDGOVOR
19	Antonija Balić LJUBAV I KAKO JE VIDE DJECA
36	Tomislav Krznar LJUBAV I FILOZOFIJA
46	Smiljana Narančić Kovač PRIPOVIJEDANJE O LJUBAVI
57	Jelena Vignjević LJUBAV U (RAZ)GOVORU
79	Adrijana Višnjić Jevtić LJUBAV... I KAKO JE VIDE ODRASLI KOJE GLEDaju DJECA
82	Marijana Županić Benić LJUBAV I SURADNIČKO STVARANJE
125	PRIMJERI IZ PRAKSE DV KRIJESNICE, ZAGREB DV IZVOR, ZAGREB DV MALI PRINC, ZAGREB DV ISKRICE, ZAGREB DV MALEŠNICA, ZAGREB

PREDGOVOR

Prof. dr. sc. Renata Miljević-Ridički

U ovoj se knjizi govori o ljubavi. Što je ljubav za odrasle, a što za djecu?

Odrasli koji ovdje govore o ljubavi profesionalci su različitih struka pa je zanimljivo vidjeti koliko može biti različitih pristupa kad govorimo o ljubavi. Interdisciplinarni pristup omogućuje da se istom temom bave umjetnici, pedagozi, profesori jezika, profesori književnosti, profesori filozofije i metodičari.

Premda su odrasli autori ove knjige (i) znanstvenici, znanstveni pristup nije dominantan, već svatko sa svojega stajališta progovara o ljubavi i o tome što ona znači djeci i kako ju ona vide. Susrećemo različita promišljanja i zanimljivosti: osobne pripovijesti potaknute ljubavlju koju primamo u djetinjstvu, filozofska promišljanja o ljubavi, važnost načina kako se obraćamo djetetu, povezanost govora i ljubavi, najranija iskustva vezana za doživljaj ljubavi.

Kako djeca konkretno prikazuju apstraktan pojam kao što je ljubav? On se u dječjem stvaralaštvu može vidjeti na različite

načine (crtež, mozaik, pjesma, riječi, rečenice...). Što dobijemo ako ih potičemo da nesmetano stvaraju i govore? Za ilustraciju, evo jedne rečenice djevojčice predškolske dobi: *Bez ljubavi bi bilo loše, a s ljubavi smo sretni i pričamo dobre riječi.*

Knjiga je puna sličnih primjera nastalih tijekom provedbe projekta *Ljubav i kako je vide djeca*. Projekt je započeo kao istraživanje u okviru kolegija **Istraživanje dječjega likovnog stvarlaštva** koji je obvezatan predmet za studente smjera Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanje na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu, ali je vrlo brzo izašao izvan okvira fakulteta. Svi vrtići u Hrvatskoj dobili su poziv za sudjelovanje. Prikupljeni su brojni dječji radovi koji govore o temi ljubav. Većina radova nastala je spontano, što se vidi u njihovoj maštovitosti i originalnosti.

Ovi su radovi sad pred vama, uz vrijedne komentare i upute profesora Učiteljskoga fakulteta u Zagrebu.

LJUBAV I KAKO JE VIDE DJECA

Antonija Balić

Ljubav kao pojam već je nebrojeno puta naslikana, odsvirana, odglumljena, otplesana i riječima opisana. U njoj su umjetnici uvijek pronalazili neiscrpnu inspiraciju za stvaranje, bilo da je riječ o sretnoj ili tužnoj ljubavi, o ushićenju ili patnji, o ljubavi prema ljudskom biću, prirodi ili idejama. Ljubav je teško definirati, njezina se bit nikada do kraja ne može rasvijetliti i upravo zato moguće ju je interpretirati u raznim umjetničkim područjima, u nebrojenim stilovima i tehnikama te kroz bezbroj načina i motiva. Ljubav se osjeća, a upravo taj osjećaj svoju materijalizaciju možda najbolje pronalazi u umjetnosti.

Peter Lauster u svojoj knjizi „LJUBAV – psihologija jednog fenomena“ vrlo duhovito, ali istinito, navodi razloge zbog čega psihologija ljubavi uglavnom ne nalazi mjesto na studijima psihologije te kaže da je to zbog toga što se ljubav ne može ispitati empirijski ni eksperimentalno:

„Ona se ne da mjeriti, testirati ili kvantitativno zahvatiti i kompjutorski obraditi; stoga su profesori u Tübingenu, kao ozbiljni znanstvenici, radije od nje digli ruke.

Zato što je ljubav teško izmjeriti, nje do danas nema u psihološkim istraživanjima. To je zaista za žaljenje, jer

iako se ne da mjeriti, ipak postoji i moguće ju je istraživati – doduše, ne takozvanim prirodno-znanstvenim metodama. O ljubavi moramo razmisliti, moramo je iskusiti i deskriptivno je predložiti – na taj način ona je područje filozofske psihologije i stoga znanstveno orijentirani psiholozi ne žele imati mnogo veze s njom. Zato su se psiholozi tako malo izjašnjavali o temi ljubavi, iako ona, naravno, pripada u samo središte psiholoških istraživanja; kamo drugamo?”

S djecom je važno promišljati ljubav, razgovarati o njoj, poštivati njihov doživljaj ljubavi i razumjeti njihove ljubavne probleme i nastojanja. Tada ona mogu razviti zdrav odnos prema ljubavi i takvog ga prenositi dalje. Danas nije rijetkost da upravo djeca utječu na cjeloživotni odgoj vlastitih roditelja, njihova im predškolska zajednica pruža mnogo kvalitetnih informacija o zdravom životu, o dječjim pravima, o postupanju s emocijama koje potom ona spontano prenose u vlastiti dom i pritom u velike većine roditelja i ostalih ukućana uspijevaju posaditi sjeme novih, kvalitetnijih vrijednosti. Neka djeca to ne mogu učiniti jer se njihov glas u kući ne čuje, jer se ne usude izreći vlastito stajalište ili se pak boje osude i omalovažavanja. No,

treba ustrajati jer promjene nalaze svoj put i iako se ponekad čine sasvim beznačajnim i malenim, one ipak otvaraju mogućnost za razvoj. Gdje god utkamo ljubav, višestruko će nam se vratiti trud. Ona oplemenjuje odnose, posao, igru, učenje, život u cijelosti. Dakako, i bez ljubavi se može živjeti, ali tad upitna postaje vrijednost takva života jer osim što osiromašuje svoje življenje, onaj koji se je odrekao ljubavi, ugrožava i sebi bliske osobe.

Oni koji su iskusili ljubav u njezinu punom obliku znaju koliko ona može utjecati na sve aspekte života – od zadovoljstva, samopouzdanja, kreativnosti do hrabrosti. Na krilima ljubavi moguće su svakojake promjene. Osjetila su otvorena i stvaralački princip preuzima osobu. U tom je stanju sve moguće. No najveći je problem ljubav zadržati, prihvatiti je kao nov način života, kao princip djelovanja. Taj kontinuitet dosežu rijetki i zato je važno razviti alate i modele otpornosti koji će odbaciti sve one zamke i neprijatelje ljubavi koji su u neprestanu nastojanju da otupe, otvrdnu, zatvore. Sposobnost za ljubav podrazumijeva otvorenost i hrabrost, želju za razvojem, a ne stagniranjem u strahu od povrede. Prijateljski odnosi, obiteljski odnosi, partnerski odnosi, svi oni stradaju od prevelikih očekivanja koja neminovno dovode do razočaranja.

Strah od gubitka ljubavi roditelja – dječje iskustvo nedostatne ljubavi

Pogrešno je uvjerenje da će ljubav sama naći svoj put i da će opstati ako vrijedi – za ljubav se mora i vrijedi boriti, na njoj treba raditi kao i na svakoj drugoj stvari do koje nam je stalo i od koje očekujemo neku vrstu dobrobiti. Ljubav se s jedne strane preuveličava, mistificira i postavlja kao gotovo nedostižna, a s druge se strane obezvrjeđuje i njome se manipulira.

Djetetu je potrebno pružiti što više ljubavi, aktivno se njome baviti kako bi se stvorili temelji za otpornost u kasnijem životu. Dokazano je da izostanak majčine ljubavi može izazvati bolest pa i smrt djeteta, stoga je neprijeporno da se ljubavi treba posvetiti s maksimalnom pažnjom i ne odustajati, odnosno kako to lijepo upozorava Erich Fromm kad kaže da nas **težina zadatka ne smije odvratiti od pokušaja**. On upućuje da je ljubav ljudska aktivnost koja se može i mora naučiti kako bismo odgovorili na problem vlastite ljudske egzistencije i riješili ga.

Najsigurniji put k tome jest kada bismo to znanje, odnosno vještinu stjecali već od rođenja i kada bismo djeci osigurali ljubav okoline u kojoj bi nesmetano mogla razviti povjerenje

u ljude i život te tako postala sposobna za voljenje. Na taj bismo način spriječili da ljubav u srcu i očima djeteta bude nešto što se mora zaslužiti ili zavrijediti, ono bi raslo okruženo ljubavlju kao da je to najprirodnije stanje i moglo bi tijekom svojega životnog puta voljeti bez predrasuda i ograničenja. Nažalost, iskustvo čovječanstva o čudima u kojima je ljubav nadvladala neprilike i izazove češće govori kao o iznimkama, nego o nečemu što je društvu donijelo trajnu promjenu. Često susrećemo neobičnu, malenu djecu koja svojim vršnjacima, ali i odraslima, pristupaju s radošću i povjerenjem; zadržani smo tom njihovom sposobnošću, no istodobno i zabrinuti jer intuitivno znamo da to nije dobro za dijete i da može stradati od prevelike sposobnosti voljenja i povjerenja. Djeca otvorenoga srca i osjetila sposobna su bezrezervno upijati sve oko sebe no, nažalost, uza sve prekrasne i poticajne doživljaje neminovno je da kao onečišćenje upiju i mnogo lošega koje će posljedično razoriti ono zdravo i čisto u njima.

O projektu *Ljubav i kako je vide djeca*

Projekt *Ljubav i kako je vide djeca* započeo je kao istraživanje u okviru kolegija *Istraživanje dječjega likovnog stvaralaštva* tijekom kojega studenti imaju priliku upoznati metode i pristupe umjetničkim istraživanjima, točnije **istraživanjima u umjetničkom području** koja su, osim uz umjetničke tehnologije i art terapiju, uglavnom vezana uz obrazovanje. Usmjerenost na proces, dokumentiranje fotobilješkama i videobilješkama, refleksivna praksa i rezultat u kojemu se svaka dionica istraživačkoga procesa jednako vrednuje, karakteristike su takvih vrsta istraživanja. Dokumentiranje stvaralačkoga procesa i njegova stručna analiza donose nove spoznaje kojima je cilj unaprijediti obrazovanje u umjetničkom području.

Projekt smo zamislili kao objektivni prikaz dječje interpretacije ljubavi putem likovnoga izražavanja, no uz vizualni prikaz uvijek veliku pozornost pridajemo dječjim izjavama kako bismo potvrdili ono što vidimo, odnosno kako bismo ispravili eventualne krive interpretacije. Dječji je crtež posebno vrijedan upravo zbog činjenice da se radi o malim bićima koja još nisu sasvim ovladala verbalnim izrazom. Njihove izjave stoga

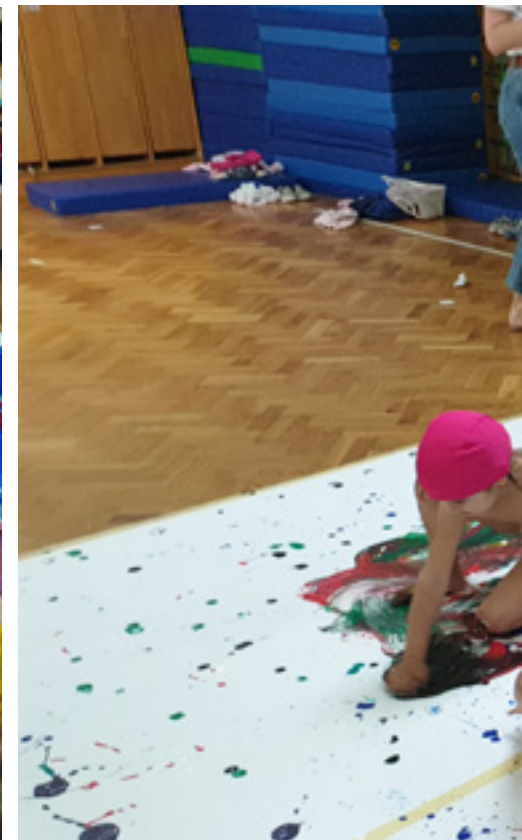
promatramo kroz ukupni dojam, ono što su rekli, ono što su nacrtali/naslikali/oblikovali, ekspresiju njihova tijela tijekom stvaranja, način na koji se odnose prema prijateljima u vrtićkoj skupini – sve to daje jedinstvenu informaciju o motivu kojim se bavimo.

Poziv u projekt upućen je svim vrtićima u Hrvatskoj, izrađena je mrežna stranica i oformljena je skupina istraživača koji će voditi projekt. U pozivu nije određen ni format ni tehnika djela zato što se željelo dobiti uvid u objektivno stanje likovnoga stvaralaštva u dječjim vrtićima s jedne strane, a s druge prikupiti velik broj dječjih radova, mahom crteža koji će nam dati podatke o autentičnu dječjem poimanju ljubavi.

Velik doprinos istraživanju dali su kolege profesori s Učiteljskoga fakulteta, većinom s Odsjeka za odgojiteljske studije koji su se u svojem profesionalnom životu intenzivno bavili dječjim stvaralaštvom i stvaralaštvom za djecu. Oni su, prateći cijeli projekt, napisali za ovu monografiju tekstove koji će zasigurno potaknuti daljnja promišljanja o temi ljubav koja je u odgoju i obrazovanju sasvim sigurno najveći i najvažniji pokretač napretka.

☎ Dječji vrtić Iskrice, Zagreb

☎ Dječji vrtić Izvor, Zagreb

📍 Dječji vrtić Krijesnice, Zagreb

LJUBAV I FILOZOFIJA

Tomislav Krznar

Ljubav je preozbiljna *pojava* da bi o njoj govorili odrasli, zato smo pitali djecu. Ponekad se čini da se najbolji odgovori kriju u iskrenosti djetinjega srca, iskrenosti i, još i više, neskrivenosti, i to one neskrivenosti u kojoj mehanizmi konvencija, koristoljublja i prikrivenoga interesa još uvijek ne postoje. Kao i mnoge druge životne vještine, tako se i neiskrenost „uči“ tijekom života, i to izravno putem više ili manje neskriveno izgovorenih neistina, ili neizravno putem učenja „šutnje“ o pravim sadržajima nutrine i zatomljenim osjećajima bliskosti prema drugim ljudima i drugim bićima.

U svakom slučaju, trebamo biti jasni, malo koje područje znanja može nešto ozbiljno reći o ljubavi. Tomu je tako jer ljubav, kao ljudsko događanje i kao tema o kojoj bismo htjeli misliti i govoriti, bježi svakoj stratifikaciji, svakoj ljudskoj potrebi da ju se stavi u okvir, da ju se zatvori u granice nekog diskursa i tako posreduje, pokazuje, nagrađuje ili kažnjava, i to prema volji onih koji su je u diskurs zarobili. Mnoga područja znanja, posebno u okrilju zapadnjačkoga misaonoga kruga, „bavila su se“ temom ljubavi; tako su teologija i psihologija uzele sebi za pravo da govore o ljubavi kao mjeri odnosa među ljudima ili *energiji* bića u njima samima; biologija je o ljubavi govorila s

gledišta prikazivanja biokemijskih procesa, medicina, posebno psihijatrija, govorila je o učincima ljubavi na zdravlje čovjeka ili, još i više, o učincima *nedostatka* ljubavi na razini pojedinca ili zajednice. O ljubavi su, na ovaj ili onaj način, govorila i druga područja znanstvenoga znanja, primjerice etnologija, veterina, pravo, sociologija, pedagogija, komunikologija i druge. O ljubavi se govori, čak i izvan okvira prijenosa riječi samih, i u drugim područjima čovjekova misaonoga stvaralaštva i čuvstvenoga događanja, poput umjetnosti, primjerice književnosti, glazbe, slikarstva, teatra i drugih, ili pak u područjima religije, mistike, meditacije i slično. Ljubav je velika tema ljudskoga života, toliko velika da su svi o njoj govorili, a tako je malo kazano. I to je razlog zašto smo pitali djecu.

Bilo kako bilo, i filozofija se, bilo izravno bilo neizravno, u cijeloj svojoj povijesti pitala o ljubavi. Samo ime filozofije (*philos* i *sophia*) svjedoči o tom uistinu bitnom nastojanju. Naime, u samom imenu filozofije stoji *sudbonosno* određenje, filozofija je, ako imalo želi biti vjerna svojem imenu, upravo to, *ljubav prema mudrosti*. Treba postaviti veliko pitanje o kakvoj je tu ljubavi riječ i kako to da se neko područje znanja određuje upravo putem ljubavi, i to ljubavi prema mudrosti.

Ako su nas ove riječi dovele u još veću nevolju, možemo u pomoć pozvati jednoga od najvećih umova čovječanstva, Zapada svakako, Platona, mislioca kojemu dugujemo mnoge misaone konstrukcije, promišljanje mnogih, za čovjeka, važnih problema (za neke ni do danas nismo našli dobra „rješenja“) i misaone putokaze kojima već skoro dva i pola tisućljeća ljudi prolaze u svojim misaonim nastojanjima. Platon je, među mnogim svojim uistinu civilizacijski značajnim djelima, čovječanstvu u nasljeđe ostavio i jedno koje je za našu temu od najveće važnosti. Riječ je o djelu *Gozba (Simpozij)* u kojemu, razlažući problematiku ljubavi, Platon, između ostaloga, tražeći odgovor na pitanje što je ljubav, a u protimbi dosegnutom odgovoru da je ljubav žudnja za ljepotom, zapisuje da je u ljubavi riječ o žudnji za rađanjem i iznošenjem na svijet *u lijepu* te dodaje sljedeće:

„A zašto baš za rađanjem? Jer rađanje je ono vječno i besmrtno koje je dostupno smrtnome. A prema onome o čemu smo se složili nužno je biti željan besmrtnosti zajedno s dobrom ako je ljubav stalna žudnja za posjedovanjem dobra. Iz tog razmišljanja nužno proizlazi da je ona i žudnja za besmrtnošću.“

(PLATON, *SIMPOZIJ* [207], STR. 116.)

Razumije se, ne možemo ulaziti u slojevit i obvezujući *slog* mišljenja koji je Platon prezentirao u spomenutu djelu, no svakako možemo reći da Platon nastoji govoriti o ljubavi u terminima nadtjelesnoga nastojanja oko postojanja u lijepome i, dodali bismo, nastojanju da se putem ljubavi dotakne ono nadvremenito u čovjeku. Iz rečenoga možemo zaključiti da ljubav u sebi uvijek „ima“ svijest o ograničenjima vremena i materije, dakle, da nije ono što je okrenuto, barem ne u potpunosti, nasladi, nego da je u njoj riječ o nastojanju da se *biva u* dobru. Da se bude boljim, dakle, *biti boljim*, to je pitanje i ljubavi i filozofije.

Već smo rekli da je ljubav ozbiljna stvar. Što nam *o* njoj, sobom *samom*, kazuje filozofija? Filozofija, ili oni koji se njome bave, nastoje o tome pronaći sigurne temelje mišljenja, postojanja znanja na kojima bi se moglo graditi daljnje i dublje proučavanje svega što postoji ili, filozofijski rečeno, cjeline bića. Na Zapadu ili, bolje, u konstrukcijama zapadnjačkoga načina mišljenja, filozofija se uvijek razumijevala kao znanje uma, kao onaj tip znanja koji je logički organiziran i/ili empirijski provjerljiv. Ostaje nepoznanica kako u te okvire „smjestiti“ ljubav. Kako to filozofija, sukladno istaknutim određenjima,

postoji kao *ljubav* prema mudrosti? Treba svakako kazati, makar marginalno, da filozofija nije mudrost sama, nego ovdje riječ ljubav treba shvatiti kao težnju, naklonost, potragu ili nastojanje oko mudrosti. Možemo se vratiti na prije istaknuta (u fragmentu, razumije se) platonovska određenja ljubavi kao bivanja u dobru; ako je tako, možemo i filozofiju razumjeti kao nastojanje oko mudrosti, kao nastojanje da se živi mudro. Razumije se, ovdje smo se odmakli od našega prvog pitanja, a to je pitanje ljubavi, i doveli sebe u obvezu da postavimo sljedeće pitanje: što je mudrost? Vjerojatno je malo koja riječ izgubila na učestalosti upotrebe i snazi značenja, posebno u našem *tehniciranom* svijetu, kao što je izgubila riječ mudrost, *sophia*. Ako se njome i koristimo danas, rabimo je prije u značenju riječi razboritost, oprez ili promišljenost, no nikako u njezinu pravom značenju. Njezino pravo značenje bilo bi *ono pravo znanje*, ono znanje odmaknuto od praktičnih određenja i usmjereno na ono dobro za čovjeka (prema Senc, str. 852. – 853.). Nekako je razumljivo, iako nije lako objašnjivo, da je dolazak do toga znanja moguć samo putem/putevima ljubavi.

Ići pak putevima mišljenja. To je glavni zadatak filozofije.

Filozofija je

„sustavno istraživanje osnovnih načela i kategorije zbilje, obilježja i struktura ljudskog mišljenja i spoznaje, kao i čovjekova odnosa prema drugima, samome sebi i svojim tvorevinama.“

(GRGIĆ, STR. 335.)

Ili drukčije, filozofija je *umsko* nastojanje da se objasne fenomeni svijeta, čovjeka, zbilje, cjeline postojanja, da se diskutira o „velikim“ pitanjima poput slobode, smisla, istine, znanja, ispravnoga djelovanja i drugih. Ako bismo htjeli metaforom oslikati snagu filozofije, mogli bismo kazati da je ona *arhitektura uma*, nastojanje da se nađu čvrsta i postojana uporišta za davanje odgovora na pitanja koja čovjek, upravo kao čovjek, kao misleće biće, postavlja sebi i o sebi. Povijest filozofije, kako je mi vidimo na Zapadu, u više od dvije i pola tisuće godina svjedoči o nastojanjima, možemo jetko primijetiti, uvijek istim nastojanjima da se oblikuju postojani odgovori na gore navedena pitanja. Dakako, kontekst u kojemu se pitanja postavljaju kao i osposobljenost onoga koji postavlja pitanja,

utječu na sam karakter „dohvaćenih“ odgovora i na njihovu daljnju „upotrebljivost“. Kako bilo, um je uvijek mjera tih pitanja i temelj postignutih odgovora.

Logos je središnje pitanje filozofije još od njezinih grčkih početaka. Istodobno, *logos* je jedan od termina kojima određujemo značenje drugih termina, poput „uma“, „razuma“, „riječ“ i sl. Najzanimljivije, upravo obuhvatno je ovo posljednje, „riječ“, to je drugi opis za „ono misljivo“, za ono što je određenje ljudskoga bića (kao onoga bića koje misli, misleće životinje kako je kazivao Aristotel) moguće posredovati drugim ljudima. Jasno je da *misao putuje* riječima, da nije moguće misliti bez riječi, bilo izgovorenih ili ne. Istodobno, jasno je da su riječi *smislene* pojava, baš po tome su riječi, riječi što svima znače isto, što je po-i-u-njima moguće sporazumijevanje. Jedan od termina kojim možemo prevesti termin *logos* jest i forma (Grgić, str. 698.), i to forma kao postojana, čvrsta, *logička*, provjerljiva i poopćiva struktura mišljenja. Ono što vrijedi uvijek i za svakoga, što je svakome *razumljivo* i prihvatljivo.

Ovo nas upućuje na sljedeće. Na pitanje smisla, ne samo smisla riječi u kojima se krije *logos*, nego i smisla življenja, čovjekova postojanja. Smisao je temeljni koncept mišljenja, on

je ujedno i platforma na kojoj se „zbiva“ cjelokupno postojanje ljudskoga bića, konkretnoga čovjeka. Smisao *daje snagu* drugim konceptima, poput slobode, istine ili pravednosti, istodobno, on ocrta vremensku liniju čovjekova postojanja kao i nastojanje, napor, da se postigne *ono više* u životu. Možda upravo ono što nam je Platon nagovijestio u raspravi o ljubavi, no tome ćemo se još vratiti.

Za sada ponovimo već rečeno: filozofija je ljubav prema mudrosti, nastojanje da se logički postojano i provjerljivo umom oblikuju smisleni odgovori na pitanja koja čovjek, upravo kao ljudsko biće, neminovno postavlja. Kao da nam nešto, posebice u raspravi o ljubavi, u ovim iskazima promiče. Ljudsko biće nije određeno samo racionalnim elementom, upravo bi bilo besmisleno svesti čovjeka samo na tu dimenziju. Povijest čovječanstva, osobito povijest Zapada, svjedoči dovoljno u korist pogrešnosti tih nastojanja, no to nije naša tema. Postavimo pitanje o misaonim sadržajima koji nisu racionalni, a značajni su dio ljudskoga bića. U potrazi za odgovorima na to pitanje susrećemo se s pojmom senzibiliteta koji nije dovoljno opisati terminima osjećajnosti, suosjećanja ili sućuti. Kažimo ukratko da senzibilitet kao pojam i kao ideja, upravo rehabilitira, budući da je tijekom povijesti Zapada zaboravljena,

vezu između ljudskoga tijela, psiholoških, intelektualnih i moralnih sposobnosti (Zagorac, str. 43.). Za našu priliku nismo u mogućnosti ući u problematiku senzibiliteta, no možemo primijetiti da u tom konceptu ima nešto srodno s našom temom – temom ljubavi.

Ovdje svakako treba zastati i ponovno postaviti pitanje o ljubavi. Vraćamo se na Platonovo promišljanje ljubavi kao želje za životom u dobru, kao i razumijevanja fenomena mudrosti kao nastojanja da se živi skladno i osviješteno, da se nastoji oko sebe i drugih. Nema dvojbe da je ljudsko življenje *pothvat* koji se događa u materijalnom okviru, potrebna su *sredstva* za njegovo ostvarenje, no istodobno, bit ljudskoga življenja postoji ponad te materijalnosti i zadane nužnosti. Riječ je o imperativu duhovnoga bivanja koje se od osvita čovječanstva oživljava u kulturi, u materijalnim zabilješkama nastojanja oko duhovnoga bivanja. Možda je presmion i zaključak, ali mehanizam prijenosa kulture je upravo odgoj, a esencija svake duhovnosti, čak i mimo religijskih određenja, jest upravo ljubav. Ljubav kao ono neizrecivo, ali upravo supstancijalno postojeće određenje i snaga bivanja. Ljubav kao izgradnja sebe i odnos prema drugima. Ljubav kao riznica prošlosti i istodobno gradivna nematerijalna struktura budućnosti.

Filozofija i ljubav. Pokušajmo sada uputiti samo na još jedan aspekt promišljanja ljubavi koji nam se čini značajan. Riječ je o problemu suradnje, su-dioništva, ili bolje, sklada. O tome španjolski filozof Ortega y Gasset rječito kazuje:

„Za razliku od ljubavi mržnja – zahvaljujući svome neprekidnom hodu k onom omraženom – odvaja nas, u istom simboličkom smislu, od samog objekta, s njime mi stojimo na rubu bezdana. Ljubav je sila što spaja srca: ona je sloga [concordia]; mržnja je nesloga [discordia], metafizički nesklad [disensión], apsolutna neusuglašenost s onim omraženim.“

(ORTEGA Y GASSET, STR. 16.)

Ljubav je, dakle, želja za skladom, za oplemenjivanjem, za rastom onoga *prema* čemu smo u ljubavi okrenuti. Tome Ortega y Gasset dodaje:

„Ljubiti neku stvar znači svim silama nastojati da ona postoji; ne prihvaćati, barem u onome što ovisi o pojedincu, mogućnost jednog univerzuma u kojem bi taj objekt nedostajao. Obratite pažnju da je ovo prethodno isto što i mogućnost neprestanog davanja života objektu, i to u

onome gdje nam je potreban i od nas zavisn, otvoreno i bez sustezanja. Ljubiti znači vječito oživljavati, intencionalno stvarati i čuvati onog ljubljenog. Mrziti znači virtualno poništavati i ubijati – ali to nije ubojstvo koje se vrši odjednom; mrziti nekoga znači ubijati ga bez prestanka, to jest, poništavati egzistenciju bića koje mrzimo.“

(ORTEGA Y GASSET, STR. 17.)

Drugim riječima, voljeti znači poticati na život, na zasebnost, na različitost. Voljeti znači biti okrenut drugome u htijenju da se bude *u dobru*. Ovime smo došli do skrivene, ali nezaobilazne teme našeg promišljanja, do *problema* odgoja.

Iako je spomenut samo na marginama našega promišljanja, jer tako nalažu zakonitosti ove prilike, više puta spomenuli smo *problem* odgoja. Prilika ili, bolje reći, izazov pisanju ovoga teksta upravo je promišljanje odgojne djelatnosti. U okviru te djelatnosti pitali smo djecu što misle o ljubavi. Pitajući njih i sami smo učili o ljubavi, i to iz njihova jezičnoga i likovnoga izričaja. Vjerojatno bismo razbili okvir same intuitivnosti, ako ne i racionalnoga posredovanja sadržaja, kada bismo zaključili bilo što drugo doli da je ljubav esencija odgoja. Naime, odgoj je odnos, i to onaj odnos koji nastojeći umaći socijalnoj zacrtanosti,

gleda posredovati *dobre* sadržaje. Možda je presmjelo zaključiti, no bez ljubavi nema dobrote, nema sklada, pa tako nema ni odgoja.

Jasno je da nije moguće ljudski živjeti, a da se ne živi *u* ljubavi, kada je u pitanju odgoj tu poziciju posebno je dobro osvijetlio hrvatski filozof Pavao Vuk-Pavlović kazavši sljedeće:

„put, kojim hoće da ide čovjek kao lice, ne može da se prevale bez ljubavi; jer ljubav prema duhovnome bitku, u kojemu se usidruju vrednote, nema uzvisivanja opstanka, bez ljubavi prema duševnome bivanju, kojemu se obraća zov idealnih prohtjeva, nema oplemenjivanja bića, a bez ljubavi napokon k licima, prema kojima i u svezi s kojima tek i možda nađe i odredi sebe, nema ispunjena života.“

(VUK-PAVLOVIĆ, STR. 124.)

Mogli bismo kazati, makar pojednostavljeno, da u odgoju prebiva ljudsko nastojanje da se postoji na način dobra ljudskoga bivanja, života neprestance oplemenjivanoga nastojanjem da se brinemo za druge, da u drugima tražimo sebe, i drugima u sebi puštamo da se nađu. Kako smo vidjeli, ljubav je istovjetna s potrebom da se čuva voljenoga, kao što je voljeti drugoga

istovjetno s potrebom postojanja. Sve se te smjernice naših promišljanja kriju upravo u *problemu* odgoja, upravo je u odgoju riječ o potrebi da se ljubavlju postigne puna snaga bivanja. Zato smo i pitali djecu da nam kazuju o ljubavi, riječju i slikom, da nas podsjetite na možda zaboravljene zakutke naših bića u kojima se može naći skrovita, ali bitna istina, voljeti znači brinuti se o postojanju drugih, znači postojati sam ili sam, ne usamljeno, nego odijeljeno vlastitim određenjima, ali u zajednici onih koje povezuje ljubav.

Ako je potreban zaključak našim promišljanjima, poslužimo se ovdje riječima Petra Šegedina, hrvatskoga filozofa, koji o ljubavi dojmljivo kazuje sljedeće:

„Ljubav je dakle ime za stvaralačku ponesenost onim višim, kojom se ono pruža, daruje i raste kao ono zajedničko. Upravo time ljubav je ime za čistoću i nevinost predavanja, za ukidanje jaza između unutrašnjeg i vanjskog i stoga za neprekidnu prisutnost i vidljivost onoga što se jest u svakoj gesti. To je ime za slobodu samookušavanja koja drugog

ne uzima kao granicu, prijetnju ili onemogućenje, nego ga u njegovoj samostojnoj zasebnosti treba, traži, prihvaća i dopušta kao uvjet sebe sama. U tom smislu to je ime za neusiljenu svijest o tome da se sebe može i treba uzimati ozbiljno samo do određene granice. Jer ljubav je i ime za bezdano znanje nerazrješive povezanosti sveg djelovanja i života, koja podrazumijeva da se svakim svojim činom potvrđuje i opravdava ne tek politička zajednica u kojoj se živi, nego cjelina ljudskog i sve što uopće jest i može biti u cjelini vremena.“

(ŠEGEDIN, STR. 208.)

Značajno je napomenuti, temeljem čitanja Šegedinovih misli, da je u ljubavi riječ o onome unutrašnjemu, mojemu mislećem i osjećajućem, i onome vanjskom, drugome, odijeljenome, ali bliskome. Vidimo da je riječ o potrebi da se izgradi osmišljena egzistencija slobodnih ljudi u zajednici. Vidimo i to da nakon svega na kraju *svega* ostaju samo ljubav i filozofija. U vremenu. A vrijeme „pripada“ onima koji dolaze...

Zato smo i pitali djecu da nam *govore* o ljubavi.

Korištena literatura i literatura za daljnji studij

Abelard, Petar (1992). *Pisma Abelarda i Helioze*, u: Isti, *Povijest nevolja. Etika. Pisma Abelarda i Helioze*, Zagreb, Naprijed, str. 113.-230.

Badiou, Alain (2011). *Pohvala ljubavi*, Meander, Zagreb.

Fromm, Erich (2000). *Umijeće ljubavi*, VBZ, Zagreb.

Galović, Milan (1989). *Bitak i ljubav*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb.

Grgić, Filip (2012). „Filozofija“, u: Kutleša, Stipe (gl. ur.). *Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, str. 335.-340.

Grgić, Filip (2012). „Logos“, u: Kutleša, Stipe (gl. ur.). *Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, str. 697.-698.

Krznar, Tomislav i suradnice (2020). *Podići jedra. Prilozi raspravi o ulozi filozofije u obrazovanju odgojiteljica i odgojitelja*, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

Kutleša, Stipe (2012). „Ljubav“, u: Kutleša, Stipe (gl. ur.). *Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, str. 707.

Lancelin, Aude, Lemmonier, Marie (2016). *Filozofi i ljubav. Ljubav od Sokrata do Simone de Beauvoir*, Tim Press, Zagreb.

Ortega y Gasset, José (2009). *Studije o ljubavi*, Demetra, Zagreb.

Platon (1996). *Eros i Filia. Simpozij ili O ljubavi, Lisis ili O Prijateljstvu*, Demetra, Zagreb.

Podrug, Berislav (2016). *Platonov Simpozij: Eros kao počelo filozofije*, Zagreb, Demetra.

Senc, Stjepan (1988). *Grčko-Hrvatski rječnik za škole*, Naprijed, Zagreb (reprint iz 1910.).

Solovjev, Vladimir S. (2006). „Smisao ljubavi“, *Europski glasnik* 11, str. 901.-947.

Šegedin, Petar (2020). „Politika i ljubav“, u: Isti, *Filozofija i život*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 185.-209.

Tomić, Draženko (2020). *Filozofija i odgoj*, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

Unamuno, Miguel de (2004). *Ljubav i pedagogija*, Demetra, Zagreb.

Vuk-Pavlović, Pavao (2016). „Moć i ljubav“, u: Isti, *Filozofija odgoja*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, str. 123.-130.

Zagorac, Ivana (2018). *Bioetički senzibilitet*, Pergamena – Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku, Zagreb.

Žunec, Ozren (2015). *Iskonska narav*, Matica hrvatska, Zagreb.

PRIPOVIJEDANJE O LJUBAVI

Smiljana Narančić Kovač

Dobrostita je, velikodušna i raduje se istini. Ne hvasta se, nije sebična i ne pamti zlo. Nikad ne prestaje. Bez nje smo ništa, kaže Pavao. Njoj se posvećuješ i u nju uzdaš. Ni za čim ne žališ.

Ljubav ima toliko lica, i sva su snažna i dobra. Ona koja postaje čežnja, osjećaš je u vršcima prstiju, u pogledu, u sjećanju, u besanim noćima. Od svih skrivena, grije te i vodi kroz vrijeme i prostor, nosiš je čistu i vedru, gdjekad tešku, češće laganu, svoju najveću i najbogatiju tajnu, sve do kraja. I jedino po njoj možeš naslutiti beskonačnost i vječnost.

Ljubav koju dijeliš, daješ i primaš. Onda ona zbog koje preuzimaš odgovornost, žrtvuješ se i daješ i znaš da je to dobro. I ona koja te vodi u otkrivanje, istraživanje, stvaranje.

Ljubav koja ti daje sigurnost, u čijem se zagrljaju osjećaš toplo i zaštićeno, koja se prostire za tebe, obuhvaća te u tišini i znaš da će trajati zauvijek. Osjetiš je u kapljicama kiše kad ti padnu na lice, u beskrajnu obzora i zvjezdanoga neba, u čuđenju u svijetu. Kao ruža, odjevena u sebe samu, od koje se može živjeti, kaže pjesnik, ili jer pogled, kaže drugi pjesnik, otvara laticu po laticu tvoje nutrine kao što proljeće otvara svoju prvu ružu.

Kad zapališ svijeću i sjetiš se onih koji žive u tvojim sjećanjima,

tvojim životom, prebirući uspomene, živahni plamen prihvati razgovor, njihova te ljubav još jače prožme i sasvim sigurno znaš da je uvijek s tobom.

I iskustvo, tvoje, a poput iskustva svih drugih. Može li se opisati, podijeliti, razumjeti? Može li se ispričati? Pripovijedanje o ljubavi uvijek ima premalo riječi jer, ako je pripovijedanje pravo i iskreno, ljubav se uvuče u prostor među riječima i prostre se oko njih, proširi se na sve strane i nema kraja. Tako bude više pripovijedanja nego riječi. Ili ga zaobiđe, ako nije istinito.

Ne možeš o njoj pripovijedati ako ju ne poznaješ. Kad ju poznaješ, znaš da se o njoj ne može ništa ispričati onako neposredno, recimo, bila jednom jedna ljubav i susrela je... Ne ide. Kako bi susrela koga kad se ne kreće, nego samo raste, diše s tobom. Zato je pjesmi lakše govoriti o ljubavi nego prići. U pjesmi se značenja, slutnje, znanja, osjećaji, poruke, susreću uvijek u prostoru među riječima i oko njih. Nikako se ne može samo riječima reći sve što pjesma govori. Jednako tako, nikako se samo riječima ne može pripovijedati o ljubavi, a da se nešto smisleno kaže. Treba ti njezina privola jer ona mora dopuniti riječi. Doduše, ne treba za to puno riječi, samo moraju biti prave.

Možda možeš ispričati neko sjećanje i nadati se da će ljubav

obgrliti te riječi i ponijeti ih sa sobom. Neku priču koju dobro poznaješ, koja je rođena u tvom, baš tvom iskustvu. Ako nađeš riječi, ako ih ne bude previše i ako budu istinite i prave, možda ih ljubav prihvati, ispuni i ponese. Odnese ih drugima i vrati ih i tebi. Možda se nastani u tim riječima i onda znaš da je priča uspjela i da uistinu pripovijeda o ljubavi.

Možda je pripovijedanje o ljubavi moguće jedino jezikom same ljubavi: pogledom, dodirima, mišlju, treperenjem, radošću, smiješkom, srećom. Onim osjećajem kad te netko koga voliš nježno ušuška i otprati u snove poljupcem. Dozove li se taj jezik riječima, tek onda i one mogu postati pripovijedanje o ljubavi. Moraš se nadati da ćeš svojim riječima prizvati riječi njezina jezika. Pripovijedaju li tvoje riječi uistinu o ljubavi znat će samo onaj tko ih pročita i razumije, onaj tko zapravo jednako kao i ti poznaje ljubav.

Vrijedi ipak pokušati pripovijedati o ljubavi. Ako uspiješ, primetneš svijetu i vremenu još više ljubavi, to je sigurno važnije od svega. Ljubav uvijek može još malo narasti, jedna je to od njezinih čudesnih moći. Istina, pripovijedaju se i priče o tužnoj, nesretnoj, bolnoj ljubavi. Ili o tom kad trpiš zbog ljubavi, kad ostaneš bez nje. Ima i takvih trenutaka jer je ljubav, poput

života, u svojoj jednostavnosti zapravo vrlo složena, a teška iskustva ne umanjuju njezinu veličinu i važnost. I kad je takva, kad te rastuži i kad se čini da ne možeš podnijeti njezinu silinu, ljubav te ispuni plemenitošću i ljudskošću. Vrijedi pripovijedati o ljubavi.

Pokušat ću. Sigurno će se naći čitatelja koji poznaju ljubav i koji će znati je li ovo što slijedi uistinu pripovijedanje o njoj.

Moj je djed bio tih i miran čovjek. Često bi nešto čitao ili, isključen iz dnevne vreve, sam sa sobom, o čem razmišljao. Od njega sam prvoga doznala za Mahatmu Gandhija. Redovito smo odlazili u obližnji park Ribnjak. Sunčana zagrebačka jesen, lišće koje šušljivo čavrlja s vjetrom dok zajedno stvaraju stalno nove šarene kompozicije na travnjacima i stazama. Nisam tada znala da je to što sam preko dlana primala iz djedove tople i sigurne ruke bila ljubav.

Bila sam bolehljivo dijete, imala bih jednu upalu krajnika za drugom, bronhitis, temperaturu. Baka bi mi na prsa stavljala obloge od voska i meda, djed bi sjedio kraj mene. Jednom sam, prizdravljajući, poželjela mandarine. Odmah je otišao u grad. Nije ga bilo satima. Zamračilo se. Prošao je cijeli grad, od istočnoga do zapadnoga stajališta tramvaja, od sjevernoga do

južnoga. Nigdje ih nije bilo. Došao je, sjeo kraj mene i zaplakao. Bilo mi je žao što sam ga rastužila. Milovala sam mu lice i brisala suze. I znala sam da je to ljubav.

Tu ljubav nosim svuda sa sobom. Kako ju dijelim, ona se umnaža i raste. Pokazuje mi put. Ne prolazi. Uvijek je tu, otkriva mi tko sam i zašto.

Nikad ne znaš hoćeš li pripovijedanjem uspjeti prenijeti poruku o ljubavi. Ipak, vrijedi pripovijedati o ljubavi i nadati se da će u pričanju o njoj, i u onim vremenima kad se čini da je nema dovoljno, ipak dotaknuti svačiji život. Ona je najveća i najvažnija, kaže Pavao.

LJUBAV U (RAZ)GOVORU

Jelena Vignjević

Da je razgovor izraz i dokaz ljubavi, osjetimo kad nam ga tko uskrati pa se prepoznamo u stihovima dalmatinske pjesme:

K'o što majka žudi sina priko mora
Tako i ja, dušo, tvoga razgovora.

Ljubav se ostvaruje govorom, ona u govoru raste i traje, a bez govora iščezava. Jedno literarno iskustvo, ono Male Sirene, to vrlo slikovito i znakovito potvrđuje. Mala je Sirena na svojem putu do ljubavi podcijenila moć govora kad je odlučila dati glas u zamjenu za noge. Životom je to platila.

Snaga je govora velika, a u skladu s time, velika je i odgovornost za izgovoreno. Onaj tko je svjestan vrijednosti i snage riječi, pomno će birati, vagati i promišljati svoj govor. I ne samo onda kad ga upućuje odraslome. Dapače, još je veća odgovornost za govor upućen djetetu jer taj govor osim komunikacijske, ima i odgojnu ulogu, a na koncu, prema njemu će dijete oblikovati i vlastiti govor.

Ljubav i govor upućen djeci

Roditeljska, obiteljska i vrtićka okolina u razgovoru s djetetom iskazuje ljubav prema djetetu, zainteresiranost za nj, za njegove potrebe i preokupacije. Razgovarajući s djetetom pokazuje mu da ono postoji, da je vrijedno i važno, da drugima nije svejedno što se s njime zbiva. Zbog toga je Françoise Dolto, francuska pedijatričarka i dječja psihologinja (1908. – 1988.), isticala da *voljeti dijete znači razgovarati s njime*.

U razgovoru s odraslima dijete raste, jednako spoznajno kao i emocionalno i socijalno; na taj način stječe znanje o svijetu koji ga okružuje, čuje nove riječi i izraze u komunikacijskom kontekstu koji mu pruža priliku da u mreži svojega umnoga rječnika stvori poveznice kojima će oblikovati značenje novih riječi ili izraza. U razgovoru s odraslima dijete ima priliku iskazivati svoje misli, ovladavati strukturiranjem iskaza i komunikacijskim bontonom. Iznad svega, dijete u razgovoru s odraslima bogati svoj rječnik i ukupno znanje, a upravo će mu to dvoje (širina vokabulara i znanje o svijetu) poslije biti najvrjednija popudbina i olakšat će mu učenje, ne samo tijekom školovanja nego i u životu uopće.

Dvije su vrste razgovora s odraslima posebno blagotvorne za dijete – to su pripovjedni i objasnidbeni razgovor.¹ Pripovjedni je razgovor onaj kojim se potiče pripovijedanje kojega zbivanja ili događanja, najčešće prošloga. Odrasli u razgovoru s djecom često rabe takav razgovor, započinjući ga primjerice upitom *Što je danas bilo u vrtiću?*, ali i sami pripovijedaju o čemu. Slušajući pripovijedanje, dijete uočava uzročno-posljedične i vremenske

1 O doprinosu takva razgovora dječjem razvoju, najviše u situacijama zajedničkoga obiteljskoga blagovanja, ali i u drugim okolnostima svakodnevnoga razgovora djece i odraslih, dokazale su svojim istraživanjima i pisale o tome ponajviše Diane Beals i Catherine Snow. Na primjer u radovima:

Beals, Diane E. i Tabors, P. (1995). Arboretum, bureaucratic, and carbohydrates: preschoolers' exposure to rare vocabulary at home. *First Language* 15, 57.-76.

Snow, Catherine E. (1993). Families as Social Contexts for Literacy Development. *New Directions for Child Development*, 61, 11.-24.

Tabors, Patton O., Beals, Diane E. i Weizman, Zehava O. (2001). „You Know What Oxygen Is?": Learning New Words at Home. U: David K. Dickinson i Patton O. Tabors (ur.), *Beginning Literacy with Language: Young Children at Home and School* (str. 93.-110.). Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing.

odnose među zbivanjima te se i samo ohrabruje na pripovijedanje o vlastitim doživljajima, a time spoznaje i osvještava sebe sama. Objasnidbenim se pak razgovorom uspostavlja koja logička veza među stvarima, događajima ili idejama što su predmet razgovora. Najčešće su to objašnjenja postupaka ili izjava (npr. *Kad je hladno, treba nositi kapu, šal i rukavice jer bismo se bez toga lako mogli prehladiti.*). Zbog brojnih potvrda poticajnosti pripovjednoga i objasnidbenoga razgovora za dječje ovladavanje jezikom i jezičnom komunikacijom, Diane Beals² predlaže roditeljima da sa svojom djecom svakodnevno razgovaraju, da dopuste djeci da sama usmjeravaju razgovor i određuju teme razgovora, da odgovaraju na dječja pitanja bez straha od toga da nisu mjerodavni u svim temama, da objasne djeci namjere ili motive onoga što je tko rekao, da se služe i riječima rijetke uporabe i stručnim riječima, da objasne djeci nepoznate riječi

2 Beals, Diane. E. (2001). Eating and reading: Links between family conversations with preschoolers and later language and literacy. U: David K. Dickinson i Patton O. Tabors (Ur.), *Beginning Literacy with Language: Young Children at Home and School*. (str. 75.-92.). Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing.

nudeći im riječi slična značenja, da potiču dječje pripovijedanje o zbivanjima u svakodnevici, da djeci pričaju o svojim doživljajima, da razgovaraju s djecom o planovima za vrijeme koje će tek doći.

Ne odnose se spomenute preporuke samo na roditelje. One se odnose i na odgojitelje koji su za mnogu djecu odrasli sugovornici s kojima u danu imaju više prilike razgovarati negoli s vlastitim roditeljima. Svakodnevni razgovor sa svakim djetetom u skupini trebao bi biti misao vodilja za odgojitelje u dječjim vrtićima. Vrijedne su, kad je o tome riječ, misli američke odgojiteljice i istraživačice ranoga odgoja i obrazovanja Vivian Gussin Paley upućene odgojiteljima³:

Podsjećam vas na ono što je najvažnije u odnosu odgojitelja i djeteta (a nema puno veze s kurikulum) – budite dobri prema svakom djetetu!

3 Usmeno izlaganje pod naslovom *Conversation with Young Children: Fantasy, Friendship, Fairness & Other Urgent Topics on Every Child's Mind* održano 2008. godine na 92Y Wonderplay Conference. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=wWxYRkmHNXM>

Ne trebate dopuštenje ni od koga da svako dijete gledate u oči kako bi ono razumjelo da ga poštujete, da želite s njime razgovarati, da vam je važno. ... To je dar koji svaki odgojitelj može dati svakom djetetu svaki dan. Pa i ako se dogodi da koji dan dođete s posla doma i shvatite da taj dan niste razgovarali npr. s Ivanom, neka sljedeće jutro Ivan bude prvi s kojim ćete razgovarati.

To nije moguće ničim drugim nadomjestiti, to je najveće dobročinstvo koje odgojitelj može učiniti za dijete i najveće dobro u profesiji odgoja i obrazovanja.

U tim je riječima i važan podsjetnik na to da razgovor nije samo prijenos informacija od pošiljatelja do primatelja. Razgovor je mnogo više od toga.

Međusobno gledanje sugovornikā oči u oči, ton kojim se govori, izbor riječi i drugi neverbalni čimbenici čine da se razgovorom, osim samoga sadržaja, prenose osjećaji, stavovi i primisli, u konačnici, da razgovor mijenja sugovornike, da mijenja njihove spoznaje, osjećaje, slutnje, ukratko – da razgovor djeluje na sugovornike. Gledati u oči onoga kome se govori prvi je i najvažniji negovorni znak koji razgovorom govornik upućuje sugovorniku. Izostanak toga pogleda također je jasan

znak u kojemu sugovornik može iščitati moguću govornikovu neiskrenost, nezainteresiranost, prijetvornost.

Kako djeci govoriti s ljubavlju

U kontekstu svega navedenoga postavlja se pitanje kako biti za dijete poticajan sugovornik, odnosno na koji način razgovarati da govor ostvari svoju transformacijsku moć – da odgaja dijete u vrlinama i da ga uči znanjima potrebnima za život.

Držeći se onoga s početka ovoga razmišljanja – kako je razgovor iskaz ljubavi – valja svakome tko je u komunikaciji s djecom prije svega htjeti i čvrsto odlučiti da će biti djeci dobar sugovornik (jer ljubav je, među inim, pitanje volje i odluke). Da na putu ostvarenja te odluke ne zaluta, da ne izgubi žar i ljubav prema odgoju, dobro bi bilo da sluša savjete majstora odgajanja riječju. Za europsku humanističku kulturu odgajanja riječju – s ciljem dolaska do čovjeka kojega krase znanje, ali i čestitost – na iskonima stoji rimski retoričar Kvintilijan (1. st.) čije su misli, objavljene u djelu *Obrazovanje govornika*, značajno obilježile svako ozbiljno promišljanje o odgoju i obrazovanju djece sve do današnjih dana. Upravo je Kvintilijan isticao već spomenuti

temeljni cilj sveg odgajanja i obrazovanja, a to je razvoj znanjem i duhom skladna pojedinca, čovjeka koji se odlikuje znanjem, vještinama i sposobnostima kao i ljudskim vrlinama. Taj je ideal prisutan i u današnjim kurikulumima, jednako ranoga i predškolskoga kao i osnovnoškolskoga, srednjoškolskoga i visokoškolskoga obrazovanja.

Na putu do toga cilja Kvintilijan ističe važnost odgojitelja i učitelja, već od djetetovih dojilja pa nadalje, jednako moralnoga kao i govornoga uzora za dijete. U razmišljanju o važnosti dadilja, onih prvih u djetetovu odgoju (dakako, osim roditelja samih), autor piše ovako⁴:

Bez sumnje najveću pažnju treba obratiti na njihov moralni lik, ali one moraju i pravilno govoriti. Njih će dijete najprije slušati, njihove će riječi kušati imitirati i podražavati. Od prirode najbolje pamtimo što smo u se usisali u nerazvijenoj dobi, slično posudama koje zadržavaju onaj okus kojim su prvi put bile napunjene, ili vunanim tkaninama s kojih se

4 Marko Fabije Kvintilijan (1995). *Obrazovanje govornika. Odabrane strane*, s lat. preveo, predgovor i komentar napravio Petar Pejčinović (str. 45.). Sarajevo: Veselin Masleša.

ne mogu skinuti boje kojima je njihovo prirodno bjelilo bilo obojeno.

Kvintilijan nadalje ističe i važnost obrazovanosti, odnosno kompetentnosti i stručnosti onih koji odgajaju djecu. Oni trebaju biti kompetentni u svim područjima odgoja, pa i u području govora i razgovora s djecom. Trebaju poznavati odlike dobra govora, znati se izražavati u skladu sa standardnojezičnom normom, poznavati stilske odlike jezičnoga izražavanja. Nije to važno samo zbog toga što odgojitelj govori, da bi bio dobar govor, treba imati jezičnu pravilnost, jasnoću i ljepotu, već i zbog toga što je odgojitelj govori uzor po kojemu će dijete oblikovati vlastiti govor.

Govor kojim se odgojitelj obraća djetetu treba imati navedene komunikacijske, jezične i stilske odlike, no iznad svega treba poštovati djetetovo ljudsko dostojanstvo. Uvijek, a posebno pri upozoravanju na pogreške, odgojitelj treba poštovati dijete i paziti da ga riječima ne povrijedi, odnosno kako navodi Kvintilijan⁵:

5 Isto (str. 125.)

U popravljaju grešaka ne smije biti zajedljiv, naročito uvredljiv. Mnogi su napustili započete studije zato što neki dijele ukore na taj način kao da na prestupnicima iskaljuju svoju mržnju.

Uz to je važno poštovati individualne odlike djeteta, svakome pristupati poštujući i prihvaćajući njegove interese, sposobnosti i posebnosti⁶:

Obično se smatra odlikom dobra učitelja, i to s pravom, ako kod onih koje je primio na obuku brižljivo vodi računa o razlici u umnim sposobnostima i ako zna za šta svaki pojedinac od prirode pokazuje sklonost.

Kvintilijan poziva odgojitelje i učitelje na blagost u riječima jer strogosti nije mjesto u odgoju i obrazovanju, pa bilježi⁷:

Dobro je također upozoriti učitelja da velika strogost u ispravljanju pogrešaka može katkada da obeshrabri dječake. Oni izgube samopouzdanje, sekiraju se i na kraju zamrse

6 Isto (str. 128.)

7 Isto (str. 130.-131.)

i sam posao... Zato prema ovoj dobi treba da je učitelj do krajnosti obazriv i blag.

Da bi sve navedeno došlo do izražaja u odgojiteljevu govoru i da bi njegov govor bio iskaz ljubavi i zanimanja za dijete, za njegove potrebe, želje i preokupacije, odgojitelj treba voljeti svoj poziv, voljeti rad s djecom. Zato Kvintilijan ne zaboravlja istaknuti važnost ljubavi prema odgajanju i poučavanju, pa kaže⁸:

Dobar učitelj (...) na svoj poziv ne gleda kao na dužnost, nego kao na posao koji mu leži na srcu.

Dakle, jasno je – ljubav prema odgajanju djece odražava se u odgojiteljevu govoru. Ljubav rađa ljubav.

Kako djecu slušati s ljubavlju

Suvremeni pristup odgoju i obrazovanju djece, od one najmlađe pa do one na pragu punoljetnosti, gleda na dijete kao na osobu, u duhu razumijevanja djeteta prema *Konvenciji o pravima djeteta*⁹.

8 Isto (str. 55.)

9 Ujedinjeni narodi, 1989. *Konvencija o pravima djeteta*. (U hrvatskom prijevodu dostupna na: <https://www.unicef.hr/wp-content/>

Odrasli dijete trebaju prihvaćati i poštovati u njegovu ljudskom dostojanstvu. Tako trebaju „djetetu koje je u stanju oblikovati vlastito mišljenje“ osigurati „pravo na slobodno izražavanje svojih stavova o svim stvarima koje se na njega odnose, te ih uvažava u skladu s dobi i zrelošću djeteta“ (članak 12.). Stoga i roditelji i odgojitelji u dječjim vrtićima trebaju pažljivo slušati dijete, osluškivati njegovo mišljenje i poštovati ga, osobito u osmišljavanju i tijeku svakodnevnih aktivnosti i odnosa među djecom i odraslima. Prihvaćati dijete kao sugovornika znači, dakle, slušati njegov govor, pitati ga za mišljenje, provjeravati njegovo razumijevanje, podijeliti s njime dvojbe. Ipak, iskustvo u situacijama suživota s djecom, onima obiteljskim, a još više onima institucijskim, pokazuje da uglavnom odrasli govore, a da djeca uglavnom slušaju i šute. Jedno od malobrojnih istraživanja toga problema¹⁰ pokazalo je da je svega 5,5 % (od 6000) upita koje odrasli postavljaju djeci, otvorenoga tipa, tj. takvih da potiču dijete na izražavanje mišljenja. Velika je većina pitanja

uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf)

10 Siraj-Blatchford, I., Manni, L. (2008). Would you like to tidy up now? An analysis of 23 adult questioning in the English Foundation Stage. *Early Years: An International Journal of Research and Development*, 28(1), 5.-22.

koje odrasli upućuju djeci zatvorenoga tipa. Njima se uglavnom provjerava dječje razumijevanje, odnosno odrasli unaprijed znaju što bi dijete trebalo odgovoriti na postavljeno pitanje. Da bi razgovor djeteta s odraslima uistinu ostvario mogućnost pozitivnoga utjecaja na ukupni dječji razvoj, taj razgovor treba pokazivati iskreno zanimanje za dijete i za njegov svijet, treba dijete poticati na razmišljanje, objašnjavanje i pripovijedanje, treba djetetu dati priliku da se izrazi.

Kako djeca govore o ljubavi

O svemu, pa i o ljubavi, djeca govore asocijativno, povezujući ono o čemu govore sa svojim doživljajima, oslanjajući se na svoje iskustvo. Tako i kada ih se pita za mišljenje o čemu, ona misle o tome asocijativno i odgovaraju asocijativno – na takav način da stvaraju veze između onoga o čemu ih se pita i konkretnoga iskustva s time. Navode se ovdje primjeri dječjega govora o ljubavi nastali u okolnostima provedbe projekta „Ljubav i kako je vide djeca.“ Kad se Marleni pitalo o ljubavi, uspostavila je asocijativne veze s doživljajem pomaganja (*Ljubav je kad ti netko veže špigete.*), s iskustvom pokazivanja naklonosti (*Ljubav je kad se igramo i dajemo si puse.*) ili pak s doživljajem

obiteljskoga zajedništva (*Ljubav je kad idem s mamom i tatom u grad i svi zajedno jedemo sladoled.*). Odgovarajući na isto pitanje, Marijana je načinila asocijativnu vezu s doživljajem povezanosti svojih roditelja i onda kad su fizički udaljeni (*Ljubav je kada iz daleka srca moje mame putuju u novu zemlju gdje tata radi.*), a Marta s doživljajem odlaska na spavanje (*Ljubav je kad se stisneš k mami u krevet i ona priča tvoju omiljenu priču.*). Marijana osjeća kako nju ljubav drugih jača, osnažuje, pa kaže: *Od ljubavi se raste, a kad te ne vole ili tučeju ostaneš mali.* Razmišljajući o tome kako se ljubav pokazuje i kako do nje same dolazi nečija ljubav, Mila je rekla: *Ljubav bude u srcu, a putovala bude pogledom. U očima se vidi ljubav.* Upitan o načinima iskazivanja ljubavi, Vito asocijativno navodi doživljaje pomaganja, ali i razgovora s onima koje voli (*Važno je imati i voljeti mamu, tatu, brata i sestru. Ljubav pokažem da im pomazem, kaj veliju da to napravim, lijepo razgovaram s njima.*), a na sličan način i Tena povezuje osjećaj ljubavi s riječima, govorom i pričanjem (*Bez ljubavi bi bilo loše, a s ljubavi smo sretni i pričamo dobre riječi.*).

Time se ovo razmišljanje vraća na početak i na misao o neraskidivosti razgovora i ljubavi. Osjećaju to i maleni i veliki. Stoga vrijedi još jednom napomenuti da voljeti dijete znači razgovarati s njime.

LJUBAV... I KAKO JE VIDE ODRASLI KOJE GLEDAJU DJECA

Adrijana Višnjić-Jevtić

Prije više od stotinu godina Ellen Key (1900) napisala je knjigu „Stoljeće djeteta“. I uistinu, 20. stoljeće unaprijedilo je živote djece više nego ijedno prije. Odrasli su usmjereni na djelovanje u skladu s najboljim djetetovim interesom. Prihvatanje „Konvencije o pravima djeteta“ (UN, 1989) potvrdilo je ono što su pedagoški djelatnici smatrali svojim pedagoškim *credom* – odgoj i obrazovanje moraju biti usmjereni na dijete. Odrasli moraju preuzeti odgovornost da ostvarivanje svekolike djetetove dobrobiti ne ostane samo pisana preporuka, već da zaživi u punom smislu. Dok profesionalci imaju (kurikulske) smjernice kako svoje djelovanje usmjeriti na dijete s fokusom na najbolje za svakoga pojedinca, roditelji, djedovi, bake i druge djeci važne odrasle osobe imaju iskustvo, intuiciju i mnoštvo pitanja (ponekad s odgovorima, a ponekad bez njih).

Rečena „Konvencija o pravima djeteta“ pozicionirala je djetinjstvo kao vrijednost za sebe i načinila odmak od djetinjstva kao „čekaonice“ odraslosti. Istodobno, poslana je poruka odraslima što moraju činiti kako bi zaštitili dijete i omogućili

mu cjelovit razvoj. Ljubav prema djeci, u različitim oblicima, može se pronaći u svim smjernicama. Ljubav kao emocionalna potreba nužna kako bi preživjeli (prava preživljavanja). Ljubav kao bržnost i zaštita djeteta (prava zaštite). Ljubav kao podrška i vjera u djetetove mogućnosti (razvojna prava). Ljubav kao poštovanje i prihvatanje (prava sudjelovanja). Može se promišljati prepoznaju li odrasli mnoga lica ljubavi i jesu li sva usmjerena na zaštitu djetetova interesa.

Polazak djeteta u ustanove ranoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja prvi je susret s drukčijom zajednicom od one obiteljske. Očekivanja od odgojitelja ponekad su nejasno formulirana. Obitelj želi djetetu da bude prihvaćeno, da se osjeća zaštićeno, poštovano i da se vjeruje u njezine/njegove mogućnosti. Znači li to da žele da bude voljeno? Moguće je da se ljubav romantizira i pojednostavnjuje te da nije prepoznata kao dio profesionalnoga djelovanja. Vincent (2016) govori kako je općeprihvaćen stav da se o ljubavi ne bi trebalo govoriti izvan obiteljskoga/partnerskoga konteksta. Profesionalci

moraju stoga odvojiti *osobno ja* od *profesionalnoga ja*. A ljubav ostaje u *osobnom ja*! Na takav način radimo distinkciju ljubavi od primjerice, empatije i odnosa. U široj perspektivi ljubav čine briga, prihvaćanje, empatija, suosjećanje, prisutnost, prihvaćanje, poštovanje, iskrenost, predanost, povjerenje i osjećaj zajedništva. Govoreći o odgojiteljskoj/učiteljskoj profesiji, Määttä i Uusiautti (2013) dodaju još i strpljivost, povjerenje i opraštanje. Sve nabrojeno označuje pedagošku ljubav. Ljubav koja se razlikuje od one koju dijete ima u obitelji i različita je od one romantične vizije koja izaziva „leptiriće u trbuhu.“ Pedagoška ljubav znači „služenje iznad svega“ (Vincent, 2016, str. 9) i stremljenje razumijevanju i osiguravanju dobrobiti drugih. U kontekstu ranoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja to znači poticati uspjeh djece bezuvjetnim prihvaćanjem i pozitivnim iskustvima učenja. Pedagoška ljubav nije uvjetovana reciprocitetom niti je istoznačnica s toplom emocijom za djecu. Ona se temelji na aktivnu, profesionalnom djelovanju da pojedinac čini sve kako bi osigurao sve što je najbolje za dijete.

Usmjerenost na dijete donijela je promjene i u shvaćanju roditeljstva. Društvo i odgojno-obrazovne ustanove određuju norme dobrog roditeljstva. Međutim, roditeljstvo nije profesija već je cjeloživotna uloga temeljena na roditeljskoj ljubavi. Määttä i Uusiautti (2013) zaključuju da djeca danas trebaju više roditeljske ljubavi nego prije. Roditeljsku ljubav de Cock (2017) opisuje kao ljubav (i) prije prvoga pogleda. Ljubav roditelja prema djeci polazi od predanosti, nesebičnosti i bezuvjetnosti. U kombinaciji s očekivanjima društva da se ostvari sve što je najbolje za djetetov razvoj, moguće je da roditelji propituju svoje roditeljske postupke koje temelje na roditeljskoj ljubavi. Svijet u

kojemu odrastaju današnja djeca pun je izazova, stoga roditelji nastoje zaštititi djecu od potencijalnih opasnosti. S obzirom na to da mreže podrške polako nestaju, svoje djelovanje temelje na ljubavi prema djeci te na pravilima koja reguliraju roditeljstvo u očima društva. Djeci organiziraju aktivnosti u kojima su uvijek pod nadzorom odraslih kako bi imala što manje prilika izlagati se potencijalno opasnim situacijama. Roditeljska ljubav ponekad rezultira prevelikom zaštitom djece koja su „omotana pokrivačem opreza“ (Nikiforidou, 2017). Istodobno društvo kritizira nove roditeljske stilove poput „helikopter-roditeljstva“, *curling*-roditeljstva, preplavljujućega roditeljstva, ne shvaćajući da je ono pridonijelo njihovu nastajanju. Umjesto kritike, roditelji trebaju podršku u pozitivnim roditeljskim postupcima. Pozitivno roditeljstvo omogućuje djeci iskustvo uspjeha, prihvaćanja i podrške uz jasno određene granice uspostavljene ljubavlju (Määttä i Uusiautti, 2013).

Među svim djeci važnim osobama su i one koje nemaju ni profesionalnu ni roditeljsku odgovornost prema njima, ali imaju onu emocionalnu. Riječ je o djedovima i bakama. Premda se obiteljska dinamika promijenila te današnji djedovi i bake najčešće nisu svakodnevno uključeni u odrastanje unuka, istraživanja pokazuju da oni i nadalje razvijaju čvrstu međusobnu povezanost (Lumby, 2010). Mansson (2016) ističe kako povezanost djedova i baka sa svojim unucima rezultira međusobnom dobrobiti. Djedovi i bake ponosni su na uspjehe svoje unučadi, uživaju u njihovu odrastanju, uče od njih/s njima. Djedovi i bake uz roditelje, čine krug odraslih osoba koje su djetetu privržene, daju mu bezuvjetnu podršku i pridonose njegovoj dobrobiti. Odrastanje uz djedove i bake djeci pruža

sigurno, stabilno i emocionalno toplo okružje. Istodobno, djedovi i bake smatraju vrijeme provedeno s unucima nagradom (Hughes i sur., 2007). Neka istraživanja pokazuju da dolaskom unučadi djedovi i bake mijenjaju fokus svojih odnosa s vlastitom djecom, stavljajući unuke na prvo mjesto (Sharf, 2017).

Kako ljubav vide odrasli važni u dječjem životu? Društvo vidi ljubav kao postizanje onoga što je najbolje za dijete. Profesionalci ju vide kao prihvaćanje i podršku djeci. Roditelji ju vide bezuvjetnom, nesebičnom i predanom. Djedovi i bake vide ju kao privrženost i nagradu. Ono što je zajedničko svim

© DV Iskrice, Zagreb

osobama koje djeluju u cilju ostvarenja najboljega djetetova interesa, jest da dijete prihvaćaju upravo takvo kakvo jest i da mu daju podršku u njegovim interesima. Odrastajući u takvu okružju dijete možda neće znati opisati ljubav, ali znat će ju živjeti. I izraziti!

Literatura

- De Cock, E. (2017). *Love before first sight: Parental bonding from pregnancy to toddlerhood*. Ridderprint.
- Hughes, M. E., Waite, L. J., LaPierre, T. A. & Luo, Y. (2007). All in the family: the impact of caring for grandchildren on grandparents' health. *The journals of gerontology. Series B, Psychological sciences and social sciences*, 62(2), S108-S119. <https://doi.org/10.1093/geronb/62.2.s108>
- Key, E. (1900/2000). *Stoljeće djeteta*. Educa.
- Lumby, J. (2010). Grandparents and grandchildren: A grand connection. *International Journal of Evidence-Based Healthcare*, 8(1), 28-31. doi:10.1111/j.1744-1609.2010.00156.x
- Määttä, K. & Uusiautti, S. (2013). *Many faces of love*. Rotterdam, Netherlands: Sense Publishers.
- Scharf, M. (2016). Maturing and aging together: Emerging adult grandchildren-grandparents relationships. U J. Arnett (ur.), *The Oxford handbook of emerging adulthood* (pp. 203-212). New York, NY: Oxford University Press.
- Ujedinjeni narodi [UN] (1989). *Konvencija o pravima djeteta*. https://gov.hr/UserDocsImages/Moja%20uprava/Konvencija_o_pravima_djeteta_UN.pdf
- Vincent, J. (2016). Perspectives on love as a component of professional practice. *International Journal of Social Pedagogy*, 5, 6-21.

LJUBAV I SURADNIČKO STVARANJE

Marijana Županić Benić

Ljubav je jedan od najvažnijih osjećaja u životu svakoga čovjeka te upravo ona određuje kakva će biti kvaliteta života svakoga pojedinca. Nemoguće je razdvojiti život od ljubavi ni ljubav od života, ona je temeljna supstanca svake pozitivne kreacije i stvaranja. Ujedno je kao osjećaj jedinstvena i neponovljiva, ima mnoga lica i utkana je u samu bit ljudskoga postojanja te odnose koje čovjek prolazi kroz život od obiteljskih, roditeljskih, prijateljskih, partnerskih, bračnih, odnosa prema Bogu, prirodi, životinjama zapravo obuhvaća cjelokupno pozitivno ljudsko djelovanje i stvaranje. Prva asocijacija na spomen ljubavi kod odraslih osoba vezana je većinom uz romantičnu ljubav, zaljubljenost jer taj osjećaj je toliko intenzivan i jak, oslobađa u osobi veliku količinu energije te je upravo zato prva asocijacija na spomen ljubavi. Prvo lice ljubavi, prva emocija dolaskom djeteta na svijet jest majčina ljubav. Pogled, dodir, briga majke za svoje tek rođeno dijete može se opisati jednostavnom i sveobuhvatnom, potpunom i bezgraničnom ljubavlju. Upravo je ta prva veza i privrženost izrazito bitna za osjećanje pripadanja i prihvaćanja te je bitna za nesputan, djetetov cjelovit rast i razvoj. To je ljubav, osjećaj koji djeca itekako prepoznaju i koji trebaju. Obitelj je prva zajednica u kojoj dijete osjeća cijelim

svojim bićem ljubav da je voljeno, povezuje se s tim osjećajem te gradi osjećaje privrženosti, pripadanja, sigurnosti i svoju osobnost. Upravo u tim prvim godinama života stvaranja jezgre prvoga odnosa zasnovanoga na ljubavi u obiteljskom okružju postaje odrednica emocionalnih veza tijekom cijeloga života, ujedno utječe na sposobnosti davanja i primanja ljubavi tijekom odrastanja te općenito slike o sebi i svijetu oko sebe. Djeca iz odnosa uče o ljubavi, načinu kako izražavati ljubav i voljeti, kako davati i primati i to tek kad im se posvećuje pažnja i iskreno ih se voli, a tek zrela osoba može voljeti nekog a da mu ljubav nije uzvraćena. Izostanak ljubavi i pažnje jednostavno ostavlja trajne posljedice na ljudskom biću.

Poticajna sredina u kojoj dijete osjeća sigurnost i ljubav omogućuje stjecanje prvih iskustava izražavanja upravo emocija te oblikuje djetetov cjelovit rast i razvoj. Dijete je primarno socijalno biće i jednostavno bez toga konteksta ne može preživjeti, a ni razvijati se. Od rođenja socijalni kontekst sužen je prvo na majku, na komunikaciju, interakciju i brigu, odnosno obitelj koja je prisutna u djetetovu odgoju u tim prvim godinama njegova odrastanja. Uključivanjem u vrtićku zajednicu širi se sociokulturalni kontekst te se uspostavlja odnos između djeteta

i odgojitelja te djeteta i vršnjaka, javljaju se osjećaji ljubavi i privrženosti prema prijateljima, odgojiteljima. U djetetovu životu javljaju se nova „lica ljubavi“ koja proširuju obiteljsku jezgru majčinske, očinske, bratske ili/i sestrinske ljubavi te ljubavi baka i djedova kao i ostalih članova obiteljske zajednice. Odrastanjem socijalne se interakcije proširuju uključivanjem djeteta u različite zajednice koje razvijaju njegove specifične interese poput plesnih, glazbenih škola, umjetničkih, sportskih aktivnosti i mnogih drugih. Svaki susret djeteta s osobom koja prije svega voli ono što radi i djeluje iz ljubavi, obraća pozornost na dijete, pozitivno djeluje na djetetovo iskustvo i može djelovati motivirajuće, inspirativno te ga ohrabriti na njegovo kasnije djelovanje i mišljenje o primjerice nekim profesijama i sl.

Iako se krug socijalnih interakcija odrastanjem proširuje, ljubav i stabilnost odnosa u obitelji, uzajamno povjerenje i dalje su u ovom razdoblju rasta i razvoja najutjecajniji odgojni čimbenici za djecu. Utjecaji vrtića, škole i socijalizacije su veći, međutim obiteljski odnosi, ljubav i sigurnost koju djetetu pruža obitelj i dalje je potrebna za pravilan djetetov razvoj. Svaki odnos ljubavi u životu čovjeka prolazi kroz različite dimenzije: izaći iz svojeg ja, iz svoje sredine i kruga, da bi se potom osoba našla u drugom

okružju koje zahtijeva otvaranje drugima, razvoj i rast zajedno s njima. O odnosima između pojedinca i njegove sredine, Karen Horney (2013) razlikuje tri grupe potreba: potrebu za približavanjem prema drugima (odnosno potrebu za ljubavlju); potrebu za udaljavanjem od drugih (potrebu za neovisnošću i za slobodom) te neprijateljstvo prema drugima (potrebu za vlašću). Djetetov pravilan, holistički rast i razvoj ovisi o tome koliko će ga okolina podržavati da u procesu socijalizacije i uključivanja u različite zajednice uspije integrirati te tri velike potrebe. U djetinjstvu se osobito ističu prve dvije potrebe, koje su često u sukobu i potrebno ih je dovesti u određeno stanje harmonije. Ulogu okoline i socijalizacije isticao je i psiholog L. Vygotsky, utemeljitelj teorije sociokonstruktivizma koja ističe da se učenje, usvajanje određenih vještina, sposobnosti i stavova gradi u transakciji, interakciji između individue i sociokulturnoga konteksta i kulture u kojoj pojedinac odrasta i kojoj pripada. Polazište je te pretpostavke da je dijete primarno socijalno biće i na njega, osim njegove biološke prirode, djeluje i socijalno i kulturno okružje. U početku to okružje čine osobe koje se njime izravno bave, primjerice majka koja s njim uspostavlja odnos, interakciju i komunikaciju već od prvoga dana života, zatim obitelj, vrtićka zajednica i mnoge druge. U tom smislu

istraživanje likovnosti posebice u ranoj i predškolskoj dobi treba promatrati i kroz sociokulturnu perspektivu te odnos koji se temelji na suradnji. Iako je dječji pristup umjetničkom izražavanju neposredan i spontan posebice u toj dobi, uloga odrasle osobe, majke, odgojitelja iznimno je važna u smislu stvaranja poticajnoga i podražavajućega okružja koje će imati pozitivan učinak na djetetovo stvaralačko izražavanje. Takvo okružje u kontekstu stvaralačkih aktivnosti odnosi se na materijalno okružje, poput prostora i dostupnosti materijala i upoznavanja različitih likovnih tehnika, pokazivanja interesa za dječje likovno stvaralaštvo, obogaćivanje motiva i pronalaženje poticaja koja će potaknuti djetetovu intrinzičnu motivaciju za stvaranjem. Međutim obogaćeno, poticajno okružje čini i kvalitetan emocionalan odnos između roditelja i odgojitelja s jedne strane i djece s druge strane, a sve to utječe na djetetov rani socioemocionalni razvoj. Samostalne vještine koje dijete usvaja u ranoj i predškolskoj dobi potječu od zajedničkih aktivnosti, što je isticao i Greenfield (1984). Tako da ću se u nastavku ovoga poglavlja pisati o suradničkom odnosu, odnosno suradničkom stvaranju djeteta i odrasle osobe kao temelju zajedničkih likovnih aktivnosti. Uloge se u tom odnosu isprepliću i međusobno povezuju. Iako se stvaralačka suradnja

u većini slučajeva događa u spontanoj interakciji odraslih i djece ili među djecom, kao i svaki drugi odnos i suradnja počiva na odnosu koji se postupno gradi kroz određeni period. Podrazumijeva ravnopravnost u odnosu, što znači da uloga odrasle osobe nije nadređena djetetu. Metoda suradničkoga stvaranja podrazumijeva naizmjenično preuzimanje vodstva tijekom procesa provođenja likovnih aktivnosti, bez obzira na razlike u godinama i likovno umjetničko iskustvo. Suradničko iskustvo odrasli mogu tek ostvariti kad se oslobode vođenja i upravljanja djetetovim procesom stvaranja, odnosno usmjeravanja njihova likovnoga stvaranja. Zajednički rad u kontekstu likovnih aktivnosti pritom je uvijek nepredvidljiv. Dijete i odrasla osoba mogu konstantno i bez ograničenja donositi odluke o upravljanju stvaralačkim procesom nastanka likovnoga rada. Međutim, metoda suradničkoga stvaranja može djelovati samo ako je odrasla osoba spremna prihvatiti povratak dječjim tehnikama likovnoga izražavanja, što znači promatrati dijete i likovno se izražavati „poput djeteta“, umjesto da djetetu određuje plan izrade likovnoga uradka i intervenira u proces nastanka istoga (Županić Benić, 2015). Prilikom suradnje djece i odraslih u provođenju likovnih aktivnosti bez obzira na veliku razliku u životnom iskustvu, komunikacijskim

vještinama i vještinama likovnog izražavanja, obje su strane obogaćene tim iskustvom. Djeca osjećaju potrebnu podršku i zainteresiranost i uključenost odrasle osobe u zajednički projekt te grade pozitivnu sliku o sebi kao sukreatoru procesa stvaranja. Istodobno odrasli imaju priliku promatrati svijet djeteta njegovim očima, upoznati djetetovo viđenje određenoga problema, raditi na svojem odnosu s djetetom koji se temelji na uvažavanju djeteta i primarno istraživati metode i načine poticanja djetetova likovnog stvaralaštva.

Prema Jullu (1995) djeca surađuju odnosno oponašaju na dva načina izravno i nesvjesno, odnosno kopiraju i oponašaju njima najvažnije odrasle osobe koje ih okružuju, a to su prije svega njihovi roditelji, zatim i svi ostali.

Suradnja djeteta i odrasle osobe u provođenju likovnih aktivnosti iz dječje perspektive je spontana i nesvjesna, međutim odrasla osoba bira način uključivanja u sam proces. Osnova pretpostavka zdravoga suradničkog odnosa jest da odrasla osoba odgojitelj ili roditelj pri tome ne „uguši“ spontano dječje likovno stvaralaštvo, što pod krinkom zajedništva i suradnje često može biti slučaj koji se očituje kao pretjerano sugeriranje djetetu, želje za poučavanjem djeteta kako bi nešto trebalo

nacrtati ili naslikati, a koje ima korijenje u nerazumijevanju i nepoznavanju dječjega rasta i razvoja. Stoga suradnički odnos u procesu dječjega likovnog stvaralaštva ovisi o mnogim čimbenicima. Prije svega on se razlikuje ovisno o dobi djeteta i njegovim razvojnim sposobnostima. Naime u počecima dječjega likovnog izražavanja odrasla osoba „postavlja scenu“ nudi djetetu materijal, stvara materijalno okružje i omogućava mu da eksperimentira i uživa sigurno u samom procesu. Odrasli trebaju pritom voditi brigu da ti materijali i likovne tehnike ne ugrožavaju djetetovo zdravlje i da se uporabom određenoga materijala dijete ne može ozlijediti, a neprimjereni materijali u najranijoj dobi mogu biti sve komercijalne boje, lijepila, mase za modeliranje koje nisu na prirodnoj bazi i sl. Tako da pri provođenju likovnih aktivnostima s malom djecom posebice u jaslama, mlađoj dobnoj skupini važno obratiti pažnju prvo na navedene čimbenike, a tek kad smo osigurali okolinu koja je sigurna za dijete, možemo provoditi likovne aktivnosti. Odrastanjem djeca imaju mogućnost samostalne uporabe različitih materijala i pribora, stoga im to moramo omogućiti. Suradnja odrasle osobe i djeteta u likovnim aktivnostima kod male djece zahtijeva puno veću pripremu pri čemu će odgojitelj ili roditelj prethodno pripremiti djeci različite poticaje koji

DRAG, TATA
SRETANTI, RODENDAN
LAKO IS VOLUN
TVOJ SVEN
RIMA VOLM MOLM

će ih potaknuti na spontano likovno istraživanje. U srednjoj i starijoj dobnoj skupini suradnički odnos i dalje se razvija, ali se uloge mijenjaju. Sada je dijete sposobno prethodno stvoriti misao i ideju koju želi provesti kroz likovnu aktivnost i uključuje odrasle da mu pomognu u oblikovanju te ideje koja može početi razgovorom o onome što dijete okupira i zanima, zatim razgovorom o samom motivu, realizaciji itd. Pritom nas dijete uključuje u suradničko stvaranje primjerice tako da mu izrežemo nešto što je njemu zahtjevnije ili zalijepimo i doživljava nas kao suradnika, pomoćnika. Sada mu ne trebamo prethodno sve pripremati jer je sposobno dohvatiti materijale, donijeti ih, primjerice staviti boje na paletu, uzeti vodu, oprati kistove i u konačnici predlagati različite ideje, motive, likovne tehnike, moguća rješenja i sl.

Suradnički odnos koji razvijam sa svojom djecom tijekom provođenja pojedinih likovnih aktivnosti pa i prilikom provođenja prikazanih u ovoj knjizi s godinama se mijenjao. Moja je uloga uvijek bila uloga aktivnoga promatrača, onoga koji u određenom trenutku kada dijete to zatraži, pomogne, ne rješenjem da napravim nešto umjesto djeteta, već slijedim djetetove upute, pokušavajući pritom razgovorom navesti

dijete da ono osmisli određeno rješenje koje mu onda mogu pomoći realizirati na njegov način ili ponuditi određenu tehniku ili materijal kojom će moći bolje realizirati svoju ideju. Taj je proces vrlo kreativan i poučan za mene kao sudionika jer je interakcija sa svakim djetetom drugačija, iako se radi o blizancima koji su u istoj razvojnoj fazi, međutim stupanj mogega uključivanja u proces kreacije za svakog od njih temeljno je drugačiji. Sama tema ljubavi jako je važna za svako dijete pa se stoga često pronalazi u dječjim likovnim radovima. U ranoj i predškolskoj dobi tako svoj doživljaj svijeta oko sebe i emocije čine sastavni dio dječjega likovnog rada. Ujedno je i simbolika kojom se djeca izražavaju na svojem crtežu vezana uz navedene doživljaje i emocije, pa se tako i sama ljubav kao emocija pod utjecajem okoline često prikazuje simboličkim prikazom srca koje djeca počinju implementirati i u svoj crtež. Kako se simbol srca kao motiv javlja u dječjim likovnim radovima sigurno nije razvojno uvjetovano poput primjerice simbolike kruga, kvadrata, crta pomoću kojih možemo pratiti djetetove razvojne faze kroz njihove likovne radove. Srce je simbol koje je dijete prihvatilo od svoje okoline i kao takvo ga implementira u svoj rad kako bi naglasilo ljubav prema obitelji, životinjama i sl. Da bi dijete odmakli od šablonskoga crtanja motiva srca po papiru

većinom crvenih, uloga je odraslih ponuditi djetetu tehniku kojom će dijete motiv srca, ako želi, realizirati na drugačiji, kreativniji način, čime sam motiv poprima određenu likovno-estetsku dimenziju i odmiče se od šablone. Proces suradnje s mojom djecom na zajedničkom stvaranju likovnoag rada prikazanog na fotografijama, započeo je razgovorom o ljubavi, koga i što volimo, kako se osjećamo kad nekog volimo, kako se osjećamo kad nas netko voli, kako pokazujemo ljubav... a djeca su iznosila svoja razmišljanja o ljubavi. Budući da se približavao tatin rođendan, iskoristila sam taj trenutak da potaknem djecu da osmisle poklon za tatu koji će mu zajednički napraviti. Nastavili smo razgovor o tome što tata voli. Odgovorili su da voli svoju obitelj, nas, tebe mama, odbojku na pijesku, skijanje, čokoladu itd. Uglavnom odrasli nisu svjesni da djeca itekako znaju i prepoznaju naše emocije prema nečemu što volimo i što radimo iz ljubavi. Zatim sam skrenula razgovor na boje, koje boje oni vole i zašto i imaju li omiljenu boju, a onda smo nastavili razgovor o tatinoj omiljenoj boji. Budući da nisu bili sigurni, pitali su ga, na što je odgovor bio ljubičasta. Osim boje u razgovoru došli smo i do toga da tata jako voli životinje, posebno pse. U posljednje vrijeme izrazito se pred djecom oduševljavao u šetnjama kad bi vidio jazavčara govoreći im da

će im upravo takvoga psa kupiti kad još malo odrastu, na što su djeca počela primjećivati tu vrstu psa i povezivati ih s nečim što tata voli. Ali su se i sami vezali uz jazavčare i tražili me da im pokazujem fotografije, doslovno su ih proučavali i preuzeli tu emociju oduševljenja od tate. Stoga je zajednička odluka bila da će nacrtati ono što tata voli, a moj prijedlog je bio da sve to upakiramo u veliku kutiju u obliku srca u koju će staviti svoje radove. Vjerojatno sami ne bi predložili oblik srca jer ga vrlo rijetko implementiraju unutar svojih spontanijih crteža, čini mi se kao da su svrstali taj motiv uz djevojčice koje ga puno češće koriste u likovnim uradcima. Srce kao motiv pojavio se u njihovim crtežima oko pete godine i to samostalno više kao isprobavanje crtanja oblika koji su vjerojatno primijetili u crtanju vršnjaka. Moje uplitanje u ovom suradničkom stvaranju bilo je mijenjanje uobičajenoga formata i oblika papira te sugestija izrade srca. Da sam rekla napravite srce, vjerojatno bi svatko uzeo svoj papir i nacrtao na njemu srce koje bi potom obojili. Umjesto toga ponudila sam različite veličine drvenih plosnatih štapića od kojih su obojica zajednički gradila oblik srca, a drugi dio zadatka bio je spojiti sve dijelove kako bi bili čvrsti. Budući da su nedugo prije ove aktivnosti obojica dobila svoje male silikonske pištolje za vruće lijepilo, jedva su dočekali

da ih mogu iskoristiti te su lijepljenjem vrućim ljepilom spojili sve dijelove u čvrstu konstrukciju. Iako se isti efekt mogao postići lijepljenjem drvofigksom, međutim njihova je odluka bila vruće lijepilo isprobaju kao novo likovno-tehničko sredstvo. Odrastanjem djeca preuzimaju rizik i vrlo je važno da ih tome učimo. U provođenju likovnih aktivnosti to se prvo očituje u rezanju škarama, a u ovom slučaju lijepljenjem ljepilom koje je vruće i kojim se u nepažnji mogu ozlijediti. Međutim, djeca se rijetko ozljeđuju na taj način jer se koncentriraju na proces, preuzimaju odgovornost i vrlo su fokusirani te u konačnici ponosni činjenicom da nešto mogu napraviti sami, a dosad su to za njih činili odrasli. To su mali koraci u njihovom odrastanju koji im jako puno znače i pozitivno djeluju na jačanje njihova samopouzdanja i samopoštovanja. Strah od ozljeđivanja oštrim, vrućim predmetima opravdan je kod odraslih i svi smo odrastali u socijalnoj okolini koja nas je tijekom odrastanja upozoravala. Međutim, u nekom periodu kada su spremna djeci trebamo dopustiti da režu škarama bez straha da će se porezati, šivati iglama bez straha da će se ubosti. Pri uporabi vrućega lijepila, ako dozvolite ovakvu aktivnost, važno je da ste prisutni i da djetetu date pištolj za silikonsko lijepilo koji je veličinom primjeren dječjoj ruci i da se zagrijava

sporije na nižoj temperaturi do 80 stupnjeva, što je puno mije od standardnoga lijepila koje se zagrijava na 200 stupnjeva i nepažljivom uporabom može izazvati ozbiljne opekotine. Tako da je uloga odraslih u ovakom obliku suradnje pružati podršku djetetu da nešto pokuša pa bilo i opasno, ali uz nadzor i vjeru u djetetove sposobnosti. Nakon te aktivnosti uslijedila je zajednička igra nastanka ljubičaste boje miješanjem osnovne crvene i plave boje te dodavanja bijele i istraživanja različitih tonskih vrijednosti ljubičaste, omiljene tatine boje. Različite tonove ljubičaste boje nanosili smo kistovima u različitim dimenzijama na podlogu. Izrada i izrezivanje kutije od kartona bio je moj zadatak, međutim prethodno sam zamolila djecu da mi nacrtaju veliko srce, raspravljali smo pritom o simetriji, tražili načine kako napraviti simetričan oblik čime sam i ponudila rješenje preklapanjem oblika srca i izrezivanjem samo polovice čime smo dobili simetrično srce. Taj kraj prenijeli smo na karton i dva velika formata bijeloga papira. Pojedinačni zadatak je bio da će svatko napraviti svoju čestitku tati za rođendan koja je u obliku srca i te ćemo crteže umetnuti u kutiju u obliku srca.

Oba crteža prikazivala su obitelj, međutim na jednom crtežu ta obitelj je bila obitelj jazavčara (vrsta psa za koju je tata pokazivao

veliko oduševljenje), međutim format i oblik samoga papira bio je drugačiji i dijete je prvo nacrtalo u sredini velikoga tatu jazavčara, a onda u svaku polovicu gornjega dijela oblika srca sebe i brata kao male jazavčare, ali mamu jazavčara nije nikako mogao smjestiti u tu kompoziciju i glasno je raspravljao više sam sa sobom kamo da je stavi, a onda je nakon nekog vremena rekao da je mama na poslu i time riješio dilemu. Crtež je naslikan flomasterima i s težnjom realističnoga prikaza, isti način kako je nacrtan veliki tata pas primijenjena je i na crtanje manjih psića, poput sheme. Zanimljivo je što je prvi put na tom crtežu primijenio duplu konturnu liniju kod crtanja uha kako bi bijela praznina između tih konturnih linija, a kasnije ploha jer ih je ispunio bojom, istaknula uho. To je bilo određeno otkriće te je to ponavljao i isprobavao kasnije na drugim crtežima posebice životinja pingvina i na taj način isticao krila ili druge detalje.

Na drugoj rođendanskoj čestitki koja je drugačija po motivu pronašla se čitava obitelj gdje su nacrtani ljudski likovi. I u ovom slučaju format papira također je predstavljao izazov za dijete, kako riješiti crtanje četiri člana obitelji, tako da se u ovom slučaju radilo o odluci upotrebe vertikalne kompozicije, za razliku od uobičajene horizontalne na koju su djeca u toj dobi orijentirana, osobito pri prikazu obitelji i kad im je

ponuđen uobičajen pravokutni oblik papira. Kod pravokutnih formata figure bi bile statične uspravne i položene na liniju tla. Promjenom oblika papira uobičajeni prikaz nije mogao funkcionirati, stoga je zanimljivo promatrati rješenja do kojih djeca samostalno dolaze.

Tata je u gornjem dijelu crteža najveći, zatim ispod je mama, ispod mame dijete je nacrtalo sebe, a onda i brata, pritom su oni podjednake veličine, dok je mama nešto veća. Crtež je pun simbolike. Iako se može primijetiti isti pristup crtanja likova, vide se razlike među članovima obitelji, mogu se uočiti uloge, rod. Tijelo muških likova tate i djece prikazano je gotovo kao kvadrat koji je iznutra ispunjen različitim crtama i krugovima, kod tate je prisutna ljubičasta boja i izdužene ruke kojima kao da grli cijelu svoju obitelj, dok su kod ostalih likova ruke samo naznačene, bez detalja. Na crtežu je i nacrtano veliko srce ispunjeno različitim crtama, ali i malim srcem u kojem je slovo S početno slovo imena djeteta. Napisao je i riječ koja se rimuje s riječju volim, a to je molim. Nedugo nakon ove aktivnosti otišli smo na more i šebući plažom jedno je dijete je primijetilo usjekline na stijenama koje su ga podsjetile na srce, zatim je predložio da kamenčićima sagradimo srce, primijenio je isti

princip građenja oblika samo što je u ovom slučaju to nisu bile drvene dasčice već prirodni materijal, kamenčići.

Tako da ono što mogu primijetiti iz cijeloga procesa zajedničkoga stvaranja da djeca uvijek djeluju iz intrinzične motivacije, poželjno je da i odrasle osobe unose neke sadržaje, ali potrebo je dati slobodu djetetu da se na svoj način izrazi te uživati u njihovim kreacijama. Djeci u njihovom odgoju i razvoju treba pružiti mogućnost da se izražavaju putem umjetnosti jer uz kreaciju i stvaralaštvo spoznaju sebe i svijet oko sebe. Aktivna uključenost odraslih u suradničko stvaranje s djetetom omogućuje nam proširiti nove perspektive razumijevanja djeteta i pružanja podrške u njegovu rastu i razvoju te poticanju stvaralačke ekspresije emocija i doživljaja svijeta koji ga okružuje.

Literatura

Greenfield, P. (1984). A theory of the teacher in the learning activities of everyday life. U B. Rogoff & J. Lave (Ur.), *Everyday cognition: Its development in social context* (str. 117.-138.). Cambridge: Harvard University Press.

Jull, J. (1996). *Vaše kompetentno dijete*. Zagreb: Educa.

Horney, K. (2013). *New ways in psychoanalysis* (Vol. 16). Routledge.

Vigotski, L. (1975). *Psihologija umjetnosti*. Beograd: Nolit.

Županić Benić M. (2015). Odgoj putem umjetnosti- suradničko učenje majke i djeteta kroz likovno stvaranje. U M. Huzjak (Ur.), *Istraživanja paradigmi djetinjstva, odgoja i obrazovanja* (str.198.-208.). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet.

PRIMJERI IZ PRAKSE

DV KRIJESNICE

U Dječjem vrtiću Krijesnice, Zagreb ljubavlju su se bavile kolegice **Marijana Blažić i Vesna Grgetić** te su odlučile s djecom provesti niz razgovora i aktivnosti kojima su potakle osvještavanje njihova doživljaja ljubavi. Bilo je tu različitih izjava i primjera od ljubavi prema mami i tati, ljubavi prema igračkama (jednorog), do ljubavi prema prirodnim pojavama (duga), velika je pažnja pridana ljubavi među prijateljima. Uz likovno stvaralaštvo na temu ljubavi ovoj su temi umnogome pridonijele slikovnice poput „Ljubav“ Anđelke Martić, „Pogodi koliko te volim“ autora S. McBratneya, „Čarolija zagrljaja“ Dubravke Kolanović

Slikanje akvarelom jedna je od najpogodnijih tehnika kada se želi iskazati jedan tako eteričan i neuhvatljiv pojam, boje koje se razlijevaju i prožimaju u nekontroliranim mrljama idealan su medij za dječju ekspresiju o temi ljubav. Ono što je uočljivo jest da iako se radi o apstraktnom motivu, djeca često imaju potrebu izraziti se kroz figuraciju odnosno najčešće kroz stilizirani oblik srca koji za njih predstavlja simbol ljubavi.

Tijekom razgovora s djecom ona pokazuju poruku ljubavi tako da prstićima naprave oblik srca. Neka su djeca pokazivala ljubav zagrljajem, drugi su pokazivali širenjem ruku i sl. I partnerska ljubav bila je zanimljiva tema, a njome su se bavili proučavajući sliku G. Klimta „Poljubac“.

Igre su također poslužile za promišljanje ljubavi, igra „Zagrli prijatelja“ igra se tako da djeca sjede u krugu, a jedno dijete stoji u sredini, to dijete izabere i pozove jedno dijete u krug, zatim mu kaže nešto lijepo, npr. „volim se igrati s tobom“ i zatim se zagrlje. Igra je odlična za poticanje zajedništva i osjećaja pripadanja skupini, kao i razvoj pozitivne slike o sebi i uspostavljanja emocionalne veze s drugima. U početku su djeca suzdržanija ili ponavljaju što netko drugi kaže, ali kasnije se opuste i otvore te jedni drugima upućuju najiskrenije ljubavlju intonirane poruke.

ŠTO JE TO LJUBAV?

„Kad nekog voliš. Ja volim najviše šljokice i duge. “

„Da se volimo igrat'. Ja mnogo volim kad se družim sa prijateljima.“

„Da volimo ići u vrtić. I ja volim konja i pasa.“

„Volim jako svoju mamu. I najviše volim i tatu isto.“

„Volim svoju mamu, tatu i bracu zato što su uvijek dobri prema meni.“

KAKO POKAZUJEMO LJUBAV?

„Moja mama meni uvijek daje pusu.“

„Kad nekoga voliš pokažeš mu sa školjkama, tako ja svojoj rodici Mili.“

„Ja volim Marlenu.“

„Moj najbolji prijatelj je Markus jer se volim igrati s njim s legićima.“

„Ja volim Janu i da se igram s njom.“

„Ja volim Zlatu zato što se volim s njom igrati s magnetima.“

„Volim se igrati s Nevom i uvijek s njom podijelim igračke.“

DV IZVOR

Dječji vrtić Izvor, Zagreb dugi niz godina njeguje korištenje kreativnih medija u izražavanju i poticanju razvoja emocionalne pismenosti pa je to bila okosnica za istraživanje ljubavne tematike koju su vodile kolegice **Terezija Zakarić i Željka Kovačević Kruljac** u svojoj vrtićkoj skupini. Emocionalni razvoj jedan je od najvažnijih procesa u djetetovu razvoju pa je osnovni cilj projekta bio stvoriti bogato poticajno materijalno okruženje u kojem će dijete putem likovnog izražavanja i drugim različitim medijima bolje razumjeti vlastite emocije. Voditeljice projekta rukovodile su se mišlju svjetski priznate autorice, učiteljice plesa, umjetnice i istraživačice, Gabrielle Roth koja je rekla da je „Najlakši način da ovladamo osjećajima da pokrenemo tijelo”. Djeci je ponuđeno da slikaju cijelim tijelom na velikom formatu s vjerom da će aktivnost u njima pobuditi sreću, ali i ljubav prema samome sebi i činjenici da su njihova tijela čudesna i da svašta mogu. U organizaciju ovakve aktivnosti, uključili su se i roditelji. Kupaće gaćice i zaštitna kapa, nužne su za dobru organizaciju kao i prostor za tuširanje nakon aktivnosti. Idealan prostor za ovu aktivnost bila je vrtićka dvorana. Cijeloj grupi ponuđena je mogućnost slikanja, međutim nisu se svi željeli

uključiti. Dok su neki promatrali sa smiješkom, drugi nisu pokazivali interes. Djeca koja su se odlučila izraziti cijelim tijelom, prvo su pristupila aktivnosti oprezno koristeći prvo prste ruku, zatim dlanove te stopala. Uzbudjenje je bilo sve veće i veće, postupno su se spuštali na koljena, sjeli u boju, vrtili se i tražili svoje mjesto na papiru. Osmijeh im nije silazio s lica. Kada su se oslobodili, nježno su razmazivali boju po svojim tijelima, a zatim ostavljali tragove i na leđima prijatelja. Aktivnost je bila popraćena glazbenom podlogom. Likovna i glazbena umjetnost međusobno su povezane te obje utječu na razvoj dječjega stvaralaštva. Glazba je u ovoj aktivnosti poslužila kao poticaj za kretanje u ritmu, gibanje, kretanje u krug. Djeca su pokazala spremnost na otvoreno istraživanje likovnih izričaja i međusobnu suradnju. Bili su slobodni od očekivanja, prepušteni svojoj mašti i kreativnosti. Postali su subjekt stvaranja nečega lijepog, velikog i važnog. Naglasak je bio na kreativnom procesu, a ne na rezultatu. Istraživanjem cijelim tijelom, omogućena im je integracija svih osjetila. Pozitivne emocije „obojali” su ljubavlju, srećom i veseljem, a nevjerovatna snaga i ljubav koje zrače u njihovim radovima je impresivna.

ŠTO JE TO LJUBAV?

Kada se netko zaljubi u tebe

Kada nekog voliš

Ljubav je da te volim

MOŽEŠ LI POSUDITI LJUBAV?

Da, mami (Jakša)

Možeš, kada nekog poljubiš, posudiš mu

Ljubav ne možeš posuditi, kako bi mogao?

Da, možeš, djeci je posudiš

ZAŠTO JE LJUBAV VAŽNA?

Bez nje se ne može živjeti

Bez ljubavi nemaš obitelj, a to je tužno

Tužan bi bio svijetu da nema ljubavi

Ljubav je važna jer onda imaš mamu, tatu i znaš da te netko čuva

KAKO LJUBAV MIRIŠE?

Ona miriše kao lijepi cvijet, trubica

Fino baš miriše, kao cvijet

Ljubav miriše na bolonjez

Ljubav miriše kao boja i to roza

GDJE MOŽEŠ PRONAĆI LJUBAV?

Kod mame

Kad idem baki i dedi pa me grle

U crtićima ja je vidim

U zagrljaju prijatelja ili sestre

DV MALI PRINC

Kako djeca vide ljubav u odnosu svojih roditelja? bilo je istraživačko pitanje voditeljica projekta iz DV Mali princ, Zagreb **Mateje Bolfek i Antonija Rukavina** koje su inspiraciju potražile u stvaralaštvu likovne umjetnice Tisje Kljaković Braić. Svoj pomno osmišljen pristup opisale su na slijedeći način:

Kod djece je uvijek moguće dobiti odgovor na sva pitanja, posebno ako postoje dobri poticaji za razmišljanje. U takve poticaje definitivno ulaze jednostavni crteži umjetnice Tisje Kljaković Braić pod zajedničkim nazivom „Oni“. Zbirka crteža koja objedinjuje svakodnevne crtice iz života jednoga bračnog para. Crtežom i kratkom rečenicom Tisja Kljaković Braić pogađa bit međuljudskih odnosa i prikazuje ljubav između dvoje partnera, koja je „zapravo jedini pravi lajtmotiv svih crteža, ljubav koju vidimo na trenutke kod bližnjih, ponekad u vlastitom domu, ili ako smo sami, to su ljubav i razumijevanje kakvima težimo, kakve čitav život priželjkujemo, ljubav kojoj se nadamo, sve do kraja svojih malih smiješnih života.“ kako navodi profesor Frano Dulibić. Tisjini crteži tako su se pokazali kao idealan primjer svakodnevnih međuljudskih odnosa dvoje ljudi koji se vole, te su nam poslužili kao idealan poticaj za razgovor s djecom. Pitali smo se kako vide ljubav između svojih ukućana, prvenstveno roditelja. Uviđaju li i prepoznaju li „male“ geste

ljubavi između svojih roditelja promatrajući ih u njihovim svakodnevnim interakcijama kod kuće.

Nakon otkrivanja vrijednosti crteža kao mogućih poticaja za obrađivanje teme ljubavi, ovom smo aktivnošću prvenstveno nastojale odmaknuti djecu od primijećeno nametnutoga i komercijaliziranoga prikaza ljubavi na samo poseban dan Valentinova, te doživljavanja ljubavi samo kroz poklanjanje i primanje poklona ili veličanje ljubavi samo kroz velike geste. Željelo smo usmjeriti dječju pažnju na male trenutke nježnosti, izmjenu usluga i gesta kod njihovih roditelja, koji zapravo pokazuju pravi smisao ljubavi.

S obzirom na to da je aktivnost provedena u mješovitoj skupini djece, u dobi od 2 i pol do 6 godina, odlučili smo kako bi aktivnost bila provedena sa starijom djecom zbog složenosti teme. U aktivnosti su sudjelovala djeca od 4 i pol, 5 i 6 godina. Svjesne kompleksnosti aktivnosti, aktivnost smo s nekom djecom provodile individualno ili u manjim grupama djece, spontano tijekom dana kada bi se ukazao slobodan trenutak za razgovor. Pozvale bismo djecu na „tajnu misiju“ kako bismo kod djece osigurale osjećaj uvažavanja itako pobudile kod njih interes te kvalitetnije sudjelovanje u aktivnosti.

© *Francuska ljubav (slika br. 1) Djevojčica H.D. (5 g.) opisuje očev povratak iz Francuske „On će ti doći iz Francuske avionom, i onda će jako raširiti ruke da zagrlj mamu, on ti nju uvijek zove Dušo i ona njega Maco.“*

S crtežima umjetnice Tisje Kljaković Braić „Oni“, djecu smo upoznale tako što smo ih prvotno potaknule da nam opišu što misle tko se na slikama nalazi. Jednostavan crtež djeci je omogućio jasno raspoznavanje tko je žena, a tko muškarac u odnosu na slici, dok su ilustrirane situacije djeci bile poznate i mogla su se poistovjetiti s njima. Na upit da nam opišu što se događa na slikama, s lakoćom su ih opisivala, često pri tome povezujući situacije sa situacijama s kojima se susreću kod kuće. Tako na priloženoj slici (prilog 1), pri opisu situacije, djevojčica H.D. (4,5 g.) opisuje: „Moj tata isto tako leži na kauču s

Prilog 1, Tisja Kljaković Braić „Oni“

daljinskim u ruci i zna zaspati, pa hrče“, dok druga djevojčica I.J. (5,5 g.) predlaže kako bi bilo „super“ kada bi im dala crteže da ih pobjaju: „Ali ne sve, samo neke stvari“.

Nakon promatranja crteža, djeci smo predstavile i likove s crteža kao „ona“ i „on“ te nastojale interpretirati situacije sa slika kako „ona“, pokazuje ljubav „njemu“ i kako „on“ pokazuje ljubav „njoj“. Na primjer: „I njoj kad je jako zima, on, zato što je jako voli i ne želi da joj bude zima, čvrsto je zagrli da joj opet bude toplo.“ (prilog 2).

Prilog 2, Tisja Kljaković Braić „Oni“

Na sljedećoj slici (prilog 3) pri objašnjavanju situacije: „Ona zna da on voli kraj korneta sladoleda i zato mu uvijek da svoj kraj korneta. To ga čini sretnim, ona je sretna kada je on sretan jer ga voli“, djevojčica I.R. (5,5 g.) komentira: „Moja mama voli samo kuglice, a tata kornet od sladoleda i tata onda uvijek pojede njezin kornet, ja pojedem sve“. Dječak L.D. (5.g.) zaključuje kako je ljubav dijeljenje.

Nakon interpretacije slika, djeci predlažemo „tajni“ zadatak da kada dođu kući otkriju male trenutke ljubavi i nježnosti, odnosno što tata radi za mamu kako bi se mama osjećala sretnom i voljenom, a što mama za tatu. Pri opisu zadatka koristili smo se glagolom „raditi“ jer je on djeci najjasniji u željenom kontekstu koji smo djeci željele opisati, za razliku od „učiniti“, „uraditi“ ili „napraviti“, budući da su uz te glagole vezala druge radnje djelovanja. Djevojčica N.B. (5,5 g.) jasno izjavljuje kako ne može

Prilog 2, Tisja Kljaković Braić „Oni“

napraviti zadatak jer je tata u Mađarskoj i morat ćemo pričekati da se vrati. Kao podsjetnik na „tajni zadatak“, djeca su izradila crvena papirnata srca koja su držala u svojem garderobnom ormariću kako bi ih podsjetilo na zadatak na odlasku iz vrtića.

Pri povratku u vrtić, nakon vikenda, djeca se opet susreću sa srcem u ormariću koje ih podsjeća na „tajni zadatak“. U ovom dijelu aktivnosti individualno pozivamo djecu na razgovor, pri tome izazivajući interes kod druge djece što se događa. Kako bismo dijete uveli u aktivnost, ono donosi svoje srce iz ormarića na razgovor kao podsjetnik na zadatak. Ponovo prikazujemo slike Tisje Kljaković Braić „Oni“ svakom djetetu ponaosob. Prisjećamo ih na „tajni zadatak“ te ispitujeemo jesu li što otkrili na svojoj „tajnoj“ misiji. Neka djeca su zaboravila na zadatak, neka su ispričala situaciju između roditelja koja se nije dogodila za vikend nego nekada prije, ali tada su primijetila da su im roditelji bili sretni, dok su neka djecu ipak promatrala trenutke između roditelja i nastojala dokučiti što roditelji čine jedno za drugo iz ljubavi. To su učinila isključivo djeca od 6 godina.

Nakon razgovora svako dijete smo potaknuli da pokuša to ilustrirati, olovkom ili ugljenim štapićima, prema uzoru na karikature „Oni“. Neka su djeca tražila asistenciju pri izradi

- ☞ Djevojčica (5,5 g.) opisuje kako mama i tata piju kavu. „Moja mama i tata ti piju kavu i malo jubice i mama je dala tati pusu za stolom.“ „Nazvat ću crtež; „Ljubav je pusa za stolom“.

crteža, pa je tako djevojčica H.D. (4,5 g.) tražila da joj se pokaže kako izgleda zemlja Francuska, jer tata joj dolazi iz Francuske istodobno traži i da joj se napiše „Francuska“, kako je prikazano na globusu svijeta. Dječak L.D. (5 g.) priča što se dogodilo tijekom vikenda i to povezuje sa zadatkom: „Moj tata nije ništa mami kupio, ali došla je mama od A.G. i ona je mojoj mami dala cvijeće, to ti je ljubav teta.“ Tijekom crtanja crteža, razgovor se često nastavlja i djeca opisuju cijeli kontekst događaja, često se preispitujući kako nešto nacrtati te u tim trenucima traže asistenciju odgojiteljice i bodrenje. Nakon svake ilustracije potičemo djecu da daju ime svojem uratku: „Što misle što je ljubav?“.

Kroz ovu cjelokupnu aktivnost saznale smo da su djeca

promatrajući svoje roditelje mogla povezati karikature „Oni” Tisje Kljaković Braić s odnosom njihovih roditelja. Svjedočeći kako se roditelji ponašaju jedno prema drugome, osluškujući svojeg oca kako kaže nježnu riječ majci ili svoju majku kako se smije šalama svojega muža, prisjećajući se i promatrajući roditelje kako se grle ili ljube, te kako se nakon svađe ispričavaju i mire, te gledajući svoje roditelje kako se ponašaju na način koji izražava međusobnu nježnost kroz svakodnevne, možda ponekad i rutinske radnje tijekom dana, omogućilo je djeci približavanje i konkretizaciju pojma što je zapravo ljubav. Otkrili su i povezali da voljeti nekoga znači biti blizu njih, pomagati im, misliti na njih prije nego što misliš na sebe.

🕒 Djevojčica (4,5 g.) „Ja ništa nisam pronašla novo doma ali moj ti tata stalno pusiva mamu.“

🕒 Dječak (5 g.) „Moj tata nije ništa mami kupio, ali došla je mama od A.G. i ona je mojoj mami dala cvijeće, to ti je ljubav teta.“

🕒 Djevojčica (6 g.) objašnjava „Moja ti se mama jako umori kad sprema po kući i onda legne na kauč da se odmori i onda joj tata napravi Cedevitu i donese.“ „Nazvat ću crtež; „Ljubav je čaša Cedevite jer tata njoj to napravi kad je voli“

🕒 Djevojčica (5,5 g.) „Moja mama i tata ti uvijek spavaju zagrljeni. Oni se vole jako.“ „Nazvat ću crtež; „Ljubav kad spavaš je zagrljaj“

🕒 Dječji vrtić Mali princ, djevojčica (5,5 g.) „Moj tata grli moju mamu.“

DV ISKRICA

Dječji vrtić Iskrice, Zagreb ima dugogodišnje impresivno iskustvo bavljenja hrvatskom tradicijskom kulturom i posebice tradicijskom glazbom pa su kolegice **Ivana Vrankovečki i Dubravka Magdić** svoj projekt promišljanja ljubavi usmjerile na motiv ljubavi prema glazbi te su zabilježile i svoju teorijsku podlogu:

Ljubav djeteta prema glazbi započinje od najranije dobi. Glazba potiče na ugodu, zadovoljstvo, osjećaj relaksacije i pozitivnu atmosferu. Sve ono što dijete ne može vokalizirati ili opisati može dočarati kreativnim pokretom, sviranjem ritmične melodije na instrumentu, improviziranjem glasa i sl. Glazba stimulativno djeluje na cjelokupni djetetov razvoj. Prema tome postoje istraživanja koja potvrđuju djetetove reakcije na glasove, zvukove i glazbu već u prenatalnom razdoblju (Radoš, 2010). Djeca su spontani kreatori glazbe, pokretači novih smjerova, ideja i glazbenih aktivnosti, istraživači vlastitih sposobnosti, uživaju u različitim zvukovima koji nas okružuju. Od rane jasliske dobi djeca u igri prirodno pjevnuše pjesmicu, ljuljuškaju se na mjestu, poskakuju, pamte razne melodije i pjesmice te interpretiraju na vlastiti način. Njihova maštovitost obogaćuje glazbene aktivnosti i potiče ih na stvaranje novih. Mlađa vrtićka skupina *Sovice*, Dječjeg vrtića *Iskrice* svakodnevno iskazuje ljubav prema glazbi

istraživanjem različitih instrumenta, kao i načina sviranja istih, te pokretom, glasom proširuje svoje spoznaje različitim glazbenim aktivnostima. Važan aspekt predstavlja nam sinergija glazbe i likovnosti jer time razvijamo našu kreativnost, maštovitost i imaginaciju – glazba vodi dijete, a ujedno je pokretač i poticaj za likovno izražavanje.

Aktivnostima se nastojala dočarati ljubav prema glazbi, zajedništvu i likovnosti. Djeca su trebala promisliti koji je njihov najdraži instrument, odabrati ga te se zajedno s tim instrumentom nacrtati, to je bio značajan poticaj za aktivnost. Tijekom izvedbe svojega malog umjetničkog djela, dodatan motiv bile su vedre, vesele i dinamične instrumentalne kompozicije W. A. Mozarta – Divertimento in D major i A. Vivaldi – Četiri godišnja doba – stavak Proljeće i Ljeto.

Svakodnevno istraživanje glazbe kroz likovnost potiče djecu na stvaranje novih ideja, kreativnost i spoznavanje svijeta oko sebe. Važno je potaknuti izražavanje emocija i doživljaja, pružiti glazbu za utjehu, smirenje ili veselje. Djetetova ljubav prema glazbi svakim je danom sve jača, šarenija i bogatija jer djeca kroz igru žive glazbu i uživaju u njoj.

„Glazba mi se sviđa kad teta pusti pjesmu, a mi crtamo ili s kistom miješamo boje i onda špricamo, baš onak kak svira. Nacrtat ću veliko srce za ljubav.“

„Glazba je zabavna, volim najviše plesati, onda sam sretna. Gitara mi je najdraža. Znaš onu pjesmu: Volim mamu kada se smije...to ti ja non stop pjevam.“

„Ja najviše volim glazbu. Sviram ksilofon, ima puno boja i šaren je kao ljubav. Najdraže je kad slušamo ono bez riječi i crtamo.“

„Ja sviram bubnjeve tu za stolom i na podu se sjednem. Doma imam prave one. Onda sam kao da plešem i pjevam sretan.“

„Gjazba je ljubav. Ja ti sa Hanom idem na pjes i pjevamo nekad. Ono kad nas puno svira, Ena i Jon bubanj, Jaura ksijofon, Niko zvečku, a Eva uvijek uzme kjučeve i kad sviramo tiho kako kiša pada i onda gjasno, Teo po sebi svira, a Karla pleše.“

„Volim kad sviram po ključevima i kad pjevam mi je jako lijepo i super mi je. Kad ti pustiš pjesmu i onda slušamo i crtamo i plešemo. Nacrat ću sebe kad sviram kako to volim.“

DV MALEŠNICA

Kako bi s djecom razgovarala o ljubavi, kolegica **Kristina Kalić** iz Dječjeg vrtića Malešnica poslužila se metodom suradničkoga stvaranja i to kroz kombinaciju tekstilnoga oblikovanja i kolaža kojima su djeca izradila simbol ljubavi – srce. Svako je dijete od ponuđenih krpica složilo jedinstveni mozaik koji je odražavao njihov individualni stil. Tijekom aktivnosti bilo je trenutaka tišine u kojoj je svako dijete koncentrirano stvaralo. Djeca su sama primijetila tu neobičnu tišinu te su rekla da im ta tišina jako odgovara, osvrnula su se i na pojam inspiracije koja umjetnika potiče da oblikuje nešto posebno lijepo.

S obzirom na to da su svi simboli oblikovani na zadanom formatu rezultat je bila zajednička kompozicija nalik na trodimenzionalni *patchwork* što je ujedno reprezentiralo zajednicu ljubavi te dječje skupine koja je u velikoj mjeri zaljubljena u likovno stvaralaštvo.

Razgovor s djecom o ljubavi:

ŠTO JE LJUBAV?

Ljubav je da se možeš grliti.

Kada nekoga voliš.

Ljubav je kad se zaljubiš.

Ljubav je kada voliš nekoga najviše na svijetu.

Ljubav je poklanjanje.

GDJE LJUBAV POSTOJI?

Ovdje (pokazuje na srce). U srcu.

A kako srce izgleda?

Ovako (crta srce svojim rukama)

VOLITE LI VIŠE LJUBAV

DAVATI ILI PRIMATI?

*Davati.**Zašto?**Zato da se drugi vesele.**I to tebe isto čini sretnim?**Da.**Davati zato što bi onda on bio sretan (prijatelj)**A hoćeš onda i ti biti sretna?**Da.**Ja više volim davati, volim obadvoje, ali više mi je draže primati, ali nikog nemam za dečka zato što u nikog nisam zaljubljena.**Prije sam bila zaljubljena u Ermira, ali više nisam.**Ja više volim davati zato što bi onda svi bili sretni.*

JESTE LI USPJELI VIDJETI LJUBAV?

Nismo, ljubav je nevidljiva.

A zašto?

GDJE OSJEĆAŠ LJUBAV?

Osjećam je oko mene.

DJEČJI LIKOVNI RADOVI

„Mama, ja, tata i Erik plešemo i jako smo sretni.“

„Ja volim Leona jer je lepi i ima jako lepe naočale.“

„Obiteljska ljubav je jako važna.“

„Moje mačkice su moja ljubav. Kad ih dragam to mi se jako sviđa. Onda one idu oko moje noge. To znači da se žele maziti.“

„Ljubav je kad mami dam cvijet. Onda sam veseli.“ (Noah)
„To je moja Lana. Ja ju jako volim. Volim se spuštati s njom na toboganu.“

„Ljubav je kad smo svi skupa, moja cijela obitelj. Moja sestra Eni, moj tata Davor, moja mama Suzana i ja. Kad se svi družimo i igramo.“

„Ja jako volim moj vrtić, sve tu volim, moje prijatelje, moje zvjezdice, moju tetu i sve tete! Znam da za dvadeset dana vrtić slavi 20 godina, požteljela sam mu sreću, i djeci, i tetama, sve ih volim!!! “

„Ljubav je sretna i šarena.“

„Ja volim svog tatu jer mi dopušta da
idem s njim dok ide nešto raditi.“

„Ja i mama se volimo.“

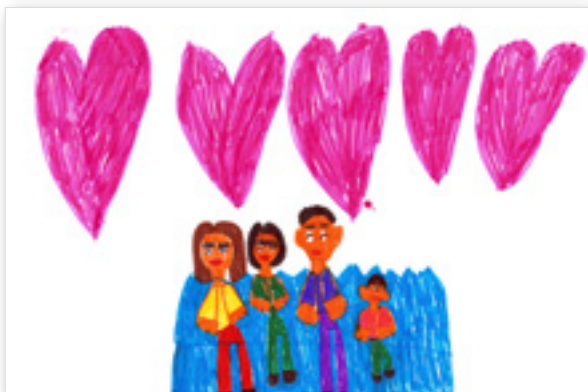

„Ljubav iz jednorog srca je neka sva čarobna, pa jer su oni čarobni, jednorozzi, ona ti je za sve mame i tate!”

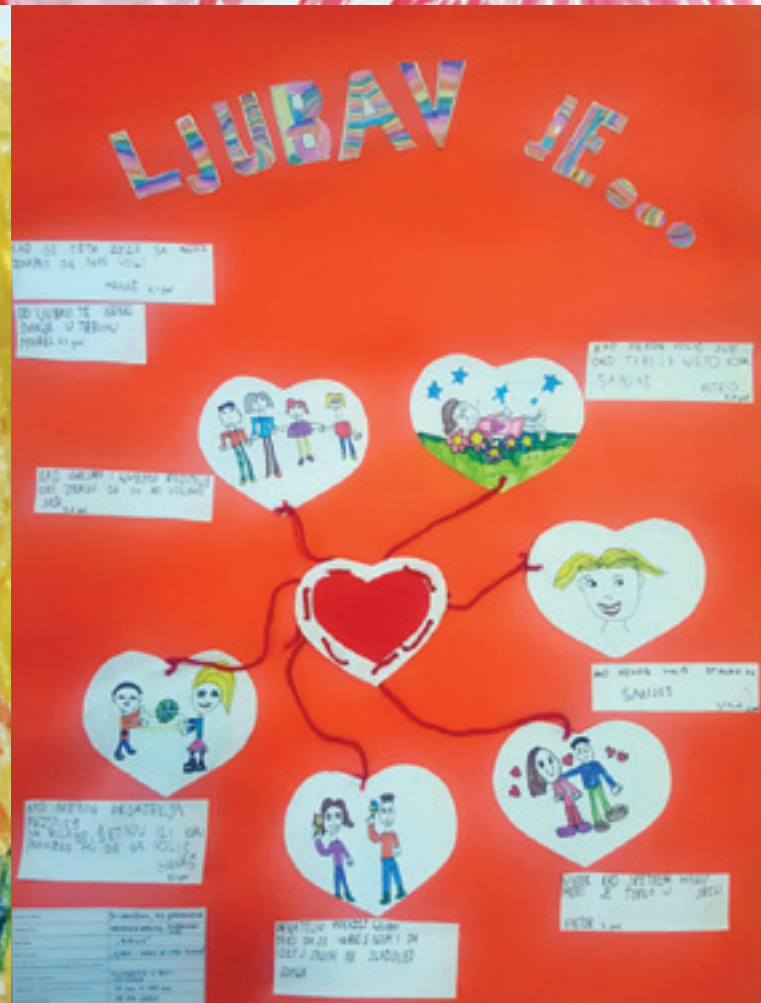
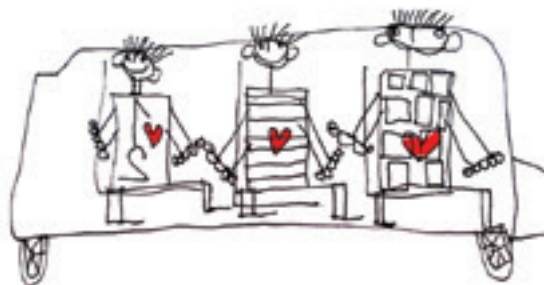

„Volim kad moja obitelj putuje.“

“Ljubav je kad se zajedno s prijateljima igraš i družiš.
Mi se volimo igrati “Igra kolo”. To se možeš igrati kad je
lijepo vrijeme i kad pada kiša jer mi imamo kabanice i
kišobrane.”

“Ljubav je kad se puno
smijemo, kad smo sretni
i igramo se vani.”

Ovo je drvo ljubavi,
ljubavi prema mami, tati,
prijateljima...

„Leo je malo zločest, a malo
dobar, al ja ga najviše volim.“

„Ljubav je lijepa, ja baš volim
bit zaljubljena.“

„Ljubav prema prirodi, ja
skupljam smeće razbacano po
prirodi.“

„Ljubav je igra sa starijim bratom i našim psima.
Oni me napune energijom ljubavi jer su mi dragi,
dobri i moji.”

„Ljubav je kad se stisneš k mami u krevet i ona priča
tvoju omiljenu priču. Mazi me i njezin glas me
otprati u svijet snova.”

„Ljubav je kad nekome pokloniš srce. Ja bi ga poklonila Maji, mojoj prijateljici. Ona voli mene jer se igramo zajedno.“

„Ljubav je lijepa.“

„Ljubav je lijepa.“

„Ljubav je sveta.“

„Ljubav je svijetlo.“

„Ljubav je tužna, jer sam izgubio prijateljicu.“

„Ovo sam ja i moj prijatelj Leonard.
On mi je prijatelj i volim ga.“

„Ljubav je kad je sve nešto crveno i
veselo i vidimo točkice u očima.“

Ruke koje primaju ljubav od mame i tate.

„Ljubav je kad nekomu nekaj daš.
Npr. ja bi Franki dala srce od papira.
Ona mi je najbolja prijateljica.“

„Ljubav je nekaj lijepo to su
mama i tata kad veliš 'volim te' .“

„Ljubav je kad nekome pokloniš crveno
srce. Ja bi ga poklonila Lovriju.“

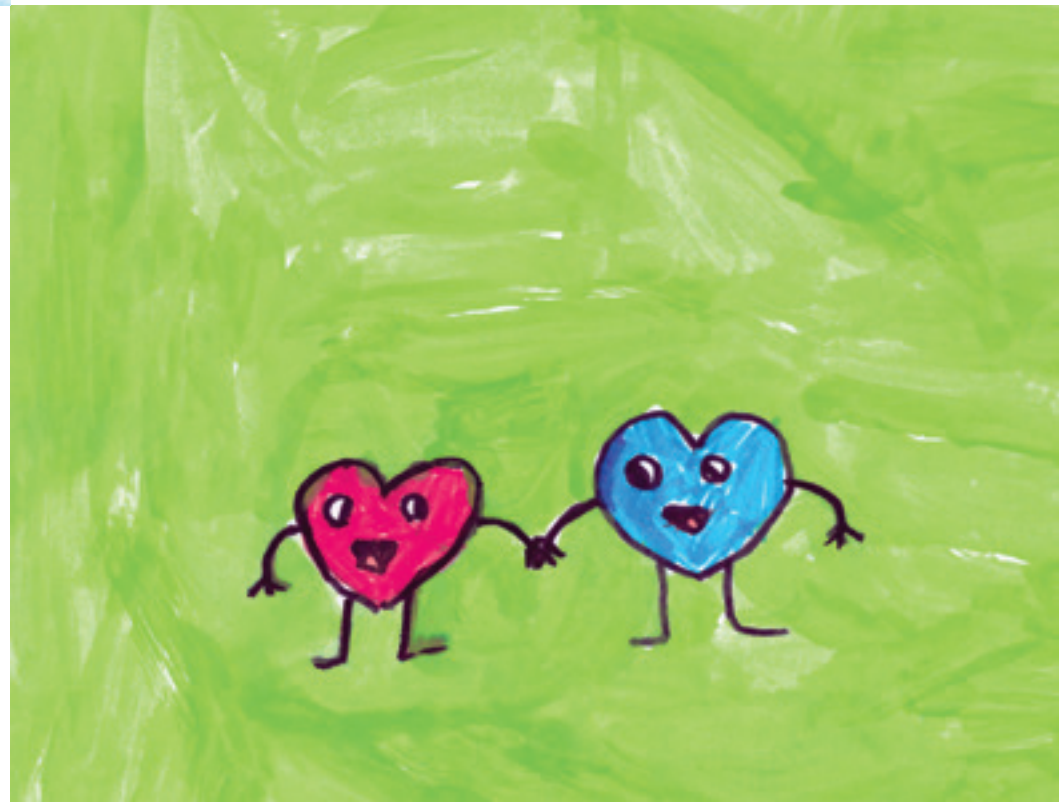
ZA MAMU

„Ljubav je moja mama.
Ja ju jako volim.
Zagrlim ju i ona mene.“

„To smo mama, tata i ja.
Igramo se lovice.
To je ljubav za mene.“

„Ovo su moji mama i tata i ljubavna kućica.
Oni se nekad svađaju i onda nisu zaljubljeni,
a dok se na svađaju onda jesu zaljubljeni.“

„Ljubav su moji mama, tata i bracek.
Ja ih volim i oni mene.
Uvijek me zamole kaj jim neka dam.“

„Ljubav je kad se igramo i dajemo si puse. Ljubav je kad idem s mamom i tatom u grad i svi zajedno jedemo sladoled. Ljubav je kad ti netko veže špigete.“

„Ljubav su moji roditelji. Ljubav je prijateljstvo. Kad spavam, sanjam kako ljubav sjaji u mom srcu.“

„Vatromet ljubavi“
 „Ovo je stablo ljubavi.“
 „Ljubav je beskonačna i sretna.“

Ljubav je da možemo ljubiti svoje bebe.

Ljubav je kad imaš svog malog brata i voliš ga.

Ljubav je crvena.

Ljubav je dok se ženimo i kad nekom pokloniš ružu.

Kad voliš nekog, stalno se držiš uz njega.

Ljubav pokažemo kad nekog zagrlimo.

Ja volim mamu, tatu, seku i brata.

Volimo i ljubimce.

Ja volim svoje igračke.

Ja volim varivo da budem velika i jaka.

Ljubav osjećamo u srcu.

Sretni smo kad volimo.

Ja osjećam tatino srce kad ga volim.

Kod mame i tate ima najviše ljubavi.

Neki ljudi dobivaju ljubav za drugoga.

Knjigom *Ljubav i kako je djeca vide* prikazani su odnosi sudionika odgojno-obrazovnog procesa – djece i odraslih, njihova komunikacija, istraživački pristupi, promišljanja i stvaranja u različitim likovnim područjima, raznim likovnim tehnikama, priborima i materijalima. Opisi stvaralačkog procesa utemeljeni su na metodičkim principima algoritama djelovanja, kao i na suvremenim načinima „risk play“ pristupa. Likovnošću djece rane i predškolske dobi dobiven je pregled raznih mogućnosti interpretacije ljubavi u izrečenoj i likovno-vizualnoj formi, kao i holističke interpretacije: od tjelesnog, emocionalnog, kognitivnog, društvenog do duhovnog razvoja.

doc. dr. sc. Anita Rončević

Rukopis *Ljubav i kako je vide djeca* multidisciplinarno je djelo u kojem autori s različitih motrišta (pedagogija, filozofija, likovna umjetnost, filologija) pristupaju emociji ljubavi u životu djeteta rane i predškolske dobi. Posebnu vrijednost djelu predstavljaju izvorni likovni radovi djece – polaznika dječjih vrtića iz više hrvatskim gradova. Knjiga je vrijedan prilog interdisciplinarnim

područjima znanosti i umjetnosti. Rukopis prati suvremena shvaćanja u teoriji i praksi te kurikulumu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja koja se temelje na shvaćanju djeteta kao cjelovitog bića koje ima svoje potrebe i prava.

doc.dr.sc. Branimir Mendeš

ISBN: 978-953-380-009-7

